THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAGYAR VERSTAN.

IRTA

GREGUSS ÁGOST.

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY

KIADJA A „PESTI NAPLÓ“ SZERKESZTŐJE.

PESTEN.
EMICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA.
1854.

Digitized by Google

895.26
G86

Digitized by Google

Bevezetés.

1. §. Minden lény, mely érzékenységgel bir mind saját állapotának, mind a reá történő benyomásoknak felfogására, ezen benyomások hatását és saját állapota változatait kifejezni ösztönöztetik. Ezen kifejezés történik különféle jelekkel, melyek részint csak láthatók, részint hallhatók is, azaz mozdulatok és hangok.

2. §. Minél tökéletesebb valamely lénynek szervezete, azaz, minél többféle szervvel, érzékeny eszközzel bir a felfogásra, annál tökéletesebb, teljesebb és világosabb lesz a kifejezés is, melyben állapotát nyilvánitja. Az érző szervek összegét az idegrendszer foglalja magában, miből következik, hogy érzékenységgel s igy kifejezési képességgel csak azon lények birhatnak, melyeknek idegrendszerök van. Az általunk ismert lények közöl csak az állatok birnak kisebb-nagyobb mértékben kifejtett s kifejthető idegrendszerrel.

3. §. Az állatok között az embernek van legtökéletesebb idegrendszere, következőleg az ember legképesebb a reá történő benyomásokat érezni, belölök képzeteket, később fogalmakat alkotni, azokat egymással összehasonlitani, s az eredményt kifejezni, másokkal közleni.

4. §. A mozdulatok és hangok, melyekkel az állatok fejezik ki állapotukat, önkénytelenül törnek ki belölök; az ember ellenben önkényes kifejezésre is képes.

Digitized by Google

5. §. Az önkénytes kifejezés legtökéletesebb módja a beszélés, melyben szavakkal jelöljük a kifejezendő tárgyakat s ezeknek egymás közti viszonyait. Voltak, kik a beszélés képességét állíták fel mint egyedül lényeges különbséget állat és ember között.

6. §. Midőn beszélünk, az illető tárgyróli felfogásunkat, azaz gondolatunkat fejezzük ki [1]); s a szavak e szerint nemcsak a tárgyaknak s ezek viszonyainak, hanem gondolatainknak is jelei. Jól mondja Haman, hogy a beszélés tulajdonkép **fordítás**: a gondolatok és tárgyak szavakká, jelekké lesznek.

7. §. Jelekre levén szükségünk, hogy a tárgyakat gondolatainkkal együvé kapcsoljuk, közvetitsük, helyesemondhatni a beszélést hangos gondolkodásnak, valamint a gondolkodást halk beszélésnek [2]). A mondat nem

[1]) A tárgy maga lehet akár képzet, akár számviszony, akár érzelem is; de beszélve, mindig csak gondolatunkat fejezzük ki felőle. A mi még nem vált gondolattá lelkünkben, azt beszélve ki nem fejezhetjük, p. o. az indulatot, mely hatalmat vett rajtunk.

[2]) Erősiti ez állitás igazságát azon physiologiai tapasztalat is, hogy ha valaki huzamosan s mélyen gondolkodott valamiről, épen ugy elrekedhet, mintha sokat beszélt volna. Egyébiránt kérdezze meg kiki önmagától, nem-e csak akkor világos előtte valami gondolat, ha azt már szóval is kifejezheti? nem képzeli-e lelkében midőn gondolkodik, mindenkor azon szavakat, melyek a gondolatot kifejezik? nem gondolkodunk-e mindig bizonyos nyelven? . . . Nyelv nélkül képzeteink lehetnek, sőt képzet-sorokat is összefüggeszthetünk (miről az állatok s még nem beszélő gyermekek combinatiói tanuskodnak, kik ugyszólván csak csupa felkiáltásokkal beszélnek); de fogalmak, fogalmi itéletek, szóval: gondolatok csak nyelv birtokában lehetők.

Digitized by Google

egyéb, mint nyilvánitott gondolat s a gondolat maga csak ki nem fejezett mondat. Igazuk volt ennélfogva a régieknek, hogy logikát és grammatikát együtt tanitottak: mert csak az beszélhet helyesen, ki helyesen gondolkodik, s gondolkodás és beszélés mindig együtt emelkednek és együtt sülyednek.

8. §. A beszélés eredetileg szólás, melyben a (tagolt hangokból álló) szavakat hallható jelekként használjuk; s földünk lakosainak nagy része még most is csak szóval beszél. Az emberek ügyekeztek beszédbeli kifejezéseket maradandóvá s távollevőknek is felfoghatóvá tenni, s a hallható jelek számára látható jeleket alkottak: igy támadt az irás, melynek látható jelei eleinte az érzéki tárgyak rajzai voltak, később jelképek lettek (mint az egyiptomi hieroglyphek), másutt még jelenleg is egész szavakra (a chinaiaknál) vagy tagokra (a japaniaknál) vonatkoznak, s csak a legfejlettebb népeknél képviselik (mint betük) magokat az egyes hangokat, melyekből a szavak állanak.

9. §. A beszélés (szólás és irás) jeleinek öszfogalma, mint Fogarasi is értelmezi, a nyelv, melynek rendszere ennélfogva ugy tekinthető, mint az emberi ész gondolkodásának általános kinyomata; s nem tévedünk, ha a nyelvtant, mely helyesen szólni és irni tanit, alkalmazott logikának nevezzük.

10. §. A nyelv tehát gondolataink nyilvánitásának eszköze, s ha Talleyrand, az álnokság elharapózását gunyolván, azt mondja, miszerint Isten azért adott nyelvet az embernek, hogy gondolatait elpalástolhassa, ezen mondat csak élcznek értékével bir, mert a hazug is gondolat nyilvánitására, de nem azon gondolatéra, melyet nyilvánitnia kelléne, használja a nyelvet, s épen az önkénytes kifejezés tehetségénél fogva él vissza e mindenható eszközzel, melyet Aezop épen azért legjobb, és egyszersmind legroszabb húsnak nevezett.

Digitized by Google

11. §. Az emberek lényegileg egyformán levén szervezve, természetes, hogy lényegileg nyelvöknek is azon egynek kell lenni. Földünkön ugyan, miként eddig kivetették, több mint háromezer nyelv és nyelvszólás dívik [1]) s mindenesetre kevesebb kilátás van arra, hogy a különböző nyelvek majdan egyetlen nyelvvé, egyféle szólássá olvadjanak össze (pasiphonia), mint arra, hogy valamennyinek egy, a közös nyelvszellemből elvont ugyan, de tisztán logikai elvek szerint rendezett írása legyen (pasigraphia), miről Leibnitz is elmélkedett s mi bizonyosan inkább a mennyiségtani képletekhez, mint a chinaiak szójelezéseihez fogna hasonlitani: mindamellett azonban, hogy égalj, viszontagságok és eredeti népjellem ezer meg ezerfelé ágaztaták a nyelveket, félre nem ismerhetőleg mindnyájan ugyanazon alapjelleggel birnak, a fő elemek és fő idomok mindnyájoknál ugyanazok. A nyelvek mindegyike ugyanazon rendszer létesitésére törekszik, az egynek inkább, a másnak kevésbbé sikerül az, de tökéletesen egynek sem: igy marad minden nyelv a rendszer befejezettebb vagy befejezetlenebb töredéke.

12. §. Az egyes nyelvek külön sajátságai legbűbben tüntetik elő a népeknek, melyek azokat beszélik, nemzeti jellemöket. Méltán mondatik tehát, hogy a mi a nyelvnek az irodalom, az a népnek a nyelv, t. i. élete biztositéka. Valódi nyelvész ennélfogva, kell, hogy egyszersmind bölcsész s történetbuvár legyen; valamint viszont a bölcsészet és történelem nem fejlődhetnek nyelvészet segitsége nélkül.

---

[1]) Európában 587, Ázsiában 937, Afrikában 225, Amerika- és Ausztráliában 1264. Középszámmal tehát esnék egy-egy nyelvre nem egészen 333,000 ember, s ezen számot a magyar nyelv beszélői csaknem harmincszor felülmulják.

Digitized by Google

13. §. Miként az egyes népek eltérő nyelvei tulajdonképazon egy eszményi nyelvnek egyes tökéletlenebb szójárásai: szintugy valamely létező nyelv beszélői saját egyediségök szerinti módositásokkal használják nyelvöket, s minden embernek külön külön beszélési módja van. Ezen embertani tüneményre czéloz a magyar közmondás is: madarat tolláról, embert beszédéről lehet megismerni. Azért mondá Buffon: le style c'est l'homme. (A nyelvbeli kifejezés — az ember maga.)

14. §. Mi az egyes nyelvosztályokat illeti, ezeket a tudomány még nem állitotta össze véglegesen. Legnagyobb és nyomosabb mindenesetre a következő három: a szémi (héber, arab, főnik, káldai, kopt stb.); az indogermán (szanszkrit, persa, görög, latin, német, szláv stb.); az ural-altaji vagy szittya (magyar, finn, török stb.).

15. §. Különbséget kell tennünk e szerint és ezenkivül az anya- és lány-, a rokon és nem rokon, a tisztább és vegyitett, a holt és élő nyelvek között.

16. §. Valamely nyelv annál tökéletesebb, minél gazdagabb, eredetibb és jellemzőbb a szavakban, minél kimeritőbb, következetesb és változatosb az alakokban, végre, minél szabatosabb és hangzatosabb, azaz, minél inkább felel meg lelkünk logikai és aesthetikai követelményeinek. Természetes, hogy valamely nyelvnek lehető legszervesebb összeállását s lehető legtökéletesebb kifejlődését mindenek előtt az illető nép vagy nemzet gondolkodása módjának, következőleg izlésének s erkölcsének is eredeti egészsége s tevékeny képz-ereje feltételezi; s a gondolkodásra, izlésre és erkölcsre aztán a kész nyelv szelleme is folytonosan és termékenyitőleg hat vissza. Természetes tehát, hogy ha ily jelesül kifejlett nyelvet sajátunkká teszünk, nemcsak szellemi látkörünk tágul s gondolkodásunk tisztul és erősödik, de izlés-, erkölcsben is tetemesen gyarapodunk.

Digitized by Google

17. §. A magyar nyelvnek minden tekintetben, s különösen (logikai) szabatosságra és (aesthetikai) hangzatosságra nézve kitünő előnyei vannak, melyeket Fogarasi „a magyar nyelv szelleme“ czimü munkájában alaposan kiemel s melyeknek nagy részével nekünk is alkalmunk leend ezen fejtegetés folyamában megismerkedni. Az előnyök, melyekkel nyelvünk dicsekhetik, szolgáljanak nekünk ujabb buzditásul annak minél tökéletesebb tanulására s továbbfejlesztésére.

18. §. Az elmondottakból kiviláglik egy részről, hogy a nyelvtudomány az emberi buvárlatoknak egyik legfontosabb ágát képezi; más részről, hogy senkinek, ki magát a miveltebbek közé akarja soroltatni, sem szabad elmulasztania különösen anyanyelve tanulását.

19. §. Erre azonban a szorosabb értelemben vett nyelvtannak ismerete még koránsem elegendő. A nyelvtan, mint a nyelvészet alaptana, csak az elemekkel ismertet meg bennünket, melyekből a nyelv áll, tanit tehát helyesen szólni és helyesen irni; hogy azonban a nyelvet hathatósan használhassuk, kell tudnunk azt nemcsak helyesen, de szépen is kezelni. A szépség érzete oly eleven és követelő az emberi lélekben, hogy egyoldalunak, félszegnek tartunk mindent, a mi pusztán csak a czélszerüség, helyesség, hasznosság fogalmainak felel meg és nem bir egyszersmind czinnal. Innen a törekvés, mindent, a mit használunk p. o. ruházatot, lakást, butort, sat., nem csak ugy készíteni, hogy épen hasznossági czéljának megfeleljen, de csinossá, szemre kedvessé is tenni. A szépség ezen érzeténél fogva kivánjuk, hogy az erkölcs maga ne csupán az akarat jóságának kifejezése legyen, hanem hogy a modor, melylyel még legközönyösb tetteinket is végezzük, szépséggel is birjon: igy fejlődött ki az illedelem. A müvészet alkotásai pedig, melyeknek már egyenes czéljok a szép, leginkább bizonyitják, hogy az iz-

Digitized by Google

lés (a szépnek lelkiismerete) épen ugy kielégittetni kiván, mint az igaz és jó utáni törekvés. S minthogy a szép közvetlenül és érzelmünkre hat, természetes, hogy hatása mindenkor felülmulja azon hatásokat, melyek közvetve, értelmünkre gyakoroltatnak. Ebből következik, hogy a ki a nyelvvel megismerkedni akar, annak sajátjává kell tenni nemcsak a nyelv logikáját, hanem aesthetikáját is.

20. §. A szoros értelemben vett nyelvtant nevezhetni a nyelv logikájának. A nyelv mondatokban nyilatkozván, a mondatok szavakból, a szavak hangokból állván, a nyelvtan önkényt oszlik hang-, szó- és mondattanra. Derekát e tannak a szóelemzés (etymologia), szóalakitás (ugynevezett alaktan) és szófüzés (syntaxis) képezik. Mondatok képezése s következetes összefüggesztése a magyarázatok, értelmezések, felosztások, bizonyitások, czáfolások ismeretét nem nélkülözheti, s igy a mondattan már messze átnyul a szoros értelemben vett logikába.

21. §. A czél, mit a nyelvtan eléret, helyes (azaz nyelvtanilag hibátlan) szólás vagy éjtés, s helyesirás, mely utóbbinál rendkivüli fontosságu a helyes pontozás (interpunctio), t. i. a választójegyek szabályszerü alkalmazása. Jó pontozás könyvben, mondja Reiz, annyi, mint fél magyarázat.

22. §. A ki a nyelvtant alaposon tudja, szabatosan fog beszélhetni, de nem egyszersmind szépen is. Szépen beszélésre utmutatást a nyelvészeti aesthetika nyujt, molyet (tágabb értelemben) irálytannak nevezünk s melynek feladata kimutatni a nyelvbeli kifejezés szépségét.

23. §. A nyelvbeli kifejezés annál szebb, minél rendezettebb, minél érzelhetőbb és minél hangzatosabb.

24. §. A nyelvszépészetnek emiélfogva három része van: az első szól a kifejezések rendezéséről, összhangzó s kerekded együvéállitásáról, s magában foglalja azótétel,

Digitized by Google

szórend tanát s az egész periodologiát; a második azt tárgyalja, miképen érzékithetni legtökéletesebben, legtalálóbban a kifejezendő gondolatot, hogy ez a hallgató vagy olvasó lelkében épen azon hatást, viszhangot gerjessze, melyet az előadó felidézni akart, — tárgyai tehát e második résznek a jellemző kitételek (epithetonok), a szófestések [1]), a máslatok (tropus) és fordulatok (figura), mely két utóbbi idomot vagy a tartalom vagy az alak cseréinek lehet mondani; végre a harmadik rész a kifejezés hangzatosságával foglalkodik.

25. §. Az irály mindamellett, hogy közvetlenül nem az előadottat, hanem az előadást, nem a tárgyat, hanem a tárgyalást illeti, leghűbben fejezi ki kezelőjének egész jellemét, miért is ujra hivatkozhatunk Buffon fentebbi mondatára. (13. §.) Igy fejezi ki a nyelv, bárcsak teste a gondolatnak, s maga nem egyéb idomnál, az illető népek és nemzetek lelki tartalmát. Irályilag is, nem pedig szorosan nyelvtani uton, történik a nyelvek legnagyobb gyarapodása: mert midőn gondolatunknak a legmegfelelőbb kifejezést keressük, nem ritkán ujból alakitott vagy összetett szavakban és formákban vagyunk kénytelenek azt megtalálni. Ezért voltak költők, bölcsészek és szónokok, nem pedig nyelvészek, mindenkor legnagyobb gazdagitói, részben alkotói a nyelveknek.

26. §. Mellőzzük itt az irálynemek és módok különféleségeinek, valamint a kifejezések rendezésének s érzékitésének részletes felmutatását, s közelebbről csak a hangzatosságot veszszük tekintetbe, hogy átmehessünk fejtegetésünk tulajdonképi tárgyához s tájékozhassuk magunkat az iránt, mi helyet foglal ez a nyelvészet körében.

27. §. A hangzatosságot eredményezi az összeállitott szavaknak és ezek tagjainak zenei esése, változatossága s

[1]) L'hiéroglyphe poétique, mint Diderot nevezi.

Digitized by Google

összeillése, más szóval: a hangoknak, melyekből a tagok és szavak állanak, mennyi- és minőséges symmetriája vagy egyaránya. Nevezhetni a hangzatosságot, mely az irott mű külidomát képezi, gördületnek is, mely, ha szorosan és folytonos következetességgel van előre kiszabva és megtartva, a kötött vagy verses, — ha pedig előre meg nem határozott korlátok között, a gondolatok folyamata szerint változva, szabad fejtegetésben nyilatkozik, a kötetlen vagy prózai előadást eredményezi.

28. §. A nyelvbeli kifejezés hangzatosságáttárgyaló tannaktehát két része van: egyik a vers-, másik a próza-tan.

29. §. A közbeszédtől a verses és prózai vagy folyó beszéd egyaránt különböznek, s igen felületesen itélt az, ki a prózát egyszerűen oly beszédnek mondá, mely nem vers: mert e szerint minden ember szinte született prozaikus volna, holott épen ellenkezőleg, minden irodalomban mindig nagyobb számmal vannak a jó versirók, mint a jó prozaikusok, és bizton állithatjuk, hogy a próza mesterjége sokkal nehezebb a versénél. Sőt a versirás bizonyos tekintetben előkészités, előtanulmány a prózairásra, mit a legkitünőbb prozaikusok példája, kik ifjuságukban verseket irtak, nyilván bizonyit. A valódi próza még inkább különbözik a közönséges beszédtől, mint a vers; de épen azért nem is oly könnyü annak szabályait rendszeresen előadni, mint a verséit.

30. §. A próza gördülete is tehát lényegesen különbözik a vers gördületétől, sőt ennek némileg ellentéte is, a mennyiben t. i. prózában épen azt kell gondosan kerülni, mit a versben keresünk, a határozott mértékes esést s a hangok találkozását. Voltaire, midőn valami prózai munkát lehető legtökéletesebben akart elkésziteni, először rímetlen alexandrinokban dolgozá ki, hogy annál biztosabban elkerülhesse a verses jellemet. Verses próza valóban még rútabb a hibás prózai versnél.

31. §. A verstannak ismerete tehátkoránsem csak azok-

Digitized by Google

nak való, kik költők akarnak lenni, de mindennek, ki mivelt nek kíván tartatni s magának bárcsak türhető irályt is szerezni. Különösen pedig a magyar verstan mindenkire nézve már azért is nagy érdekkel bir, mert abban leginkább győződhetünk meg a magyar nyelv rendkivüli szépsége, sokoldalusága és szabatos szerkezete felől.

32. §. A magyar verstan szabályait szándékozván vázlatilag előadni, a prózára nem fogunk kiterjeszkedni; csak azt jegyezzük meg — félreértések elháritása végett — hogy vers és próza, magokban véve csak előadási rámák, külső idomok, melyeknek tekintetbevételekor mellőznünk kell a beléjök öntött tartalmat. Költemények szintugy irhatók és iratnak is prózában, mint épen nem költői tárgyak versben. [1])

33. §. A mi a magyar verstant illeti, ebbe — hogy minél teljesebb vázlatot adhassunk — fel kellend vennünk némely tárgyakat, melyeknek előadása tulajdonkép a hangtanba tartoznék, melyek azonban itt, a rendszeres fejtegetés csonkitása nélkül, annyival inkább helyökön lesznek, mert a verstan tárgyát épen a hangzatosság szabályai képezik.

34. §. Mielőtt átmennénk a verstanhoz, figyelmeztetünk néhány, ide tartozó magyar munkára, nevezetesen Rajnis-Baróti Szabó, Verseghy, Papp Ignácz, Homokay, Makáry verstanaira, Csokonai értekezésére a magyar verscsinálásról, Fogarasi magyar verstani szabályaira („a magyar nyelv szelleme" czimü munkában), Erdélyi észrevételeire a magyar népdalokról s A.... rövid czikkére „az asszonanczról."

35. §. Lássuk már most közelebbről, mi a magyar verstan feladata, melyek részei, s miféle szabályok uralkodnak benne.

---

[1]) Lásd Csokonainál a magyar verscsinálásról az első §. első jegyzését.

Digitized by Google

36. §. A verstan feladata rendszeresen összeállítani azon szabályokat, melyeknek követése szükséges a verses hangzatosság előidézésére.

37. §. A verstan csak a készitendő verses munka hangzatosságát, azaz külső, hallható idomát illetvén, természetes, hogy különválasztandó az ugynevezett poëtikától, mely — feladata levén a verses és általában költői müvek tartalmát, s ezen tartalom vagy belső idom különfélesége szerinti külön fajait tárgyalni — tulajdonképen a szépészetbe tartozik. — A versről és prózáról szóló tan s általában az irálytan épen ugy átnyulnak, beolvadnak a szépészetbe (aesthetikába), mint a mondattan a logikába.

38. §. Költővé a verstan senki nem tehet, mert ez a költészetnek csak hangzatosságra vonatkozó műtana, technologiája; de a verstan tanulmányozása épen azért nélkülözhetlen a költőnek, mert csak általa teheti magát képessé arra, hogy verselhessen, verset irhasson, azaz, hogy müvének hangzatos idomot adhasson.

39. §. Koránse higyük azonban, hogy a verstan ismerete egyedül a költőnek szükséges, mert a nyelvet és ennek szellemét voltaképen csak az értheti, ki annak hangrendszerével ismeretes.

40. §. A hangrendszer ugyan, levonván azt az esszényi ös nyelvből, csak egy, de tökéletes kerekdedséggel egyetlen létező nyelvben sincs keresztülvive, miután az egyes nyelvek — mint feljebb emlitettük — azon esszényi nyelvnek nagyobb-kisebb mértékben kifejlett nyilatkozatai.

41. §. Minden nyelvnek tehát külön-külön verstana van, — mely azonban annál egyetemesebb értékkel bir, minél kifejlettebb, teljesebb azon nyelv hangrendszere, melyre vonatkozik.

Digitized by Google

42. §. A magyar nyelv a valóban szép hangokban [1]) a legnagyobb gazdagsággal birván [2]), hangjai a legkisebb árnyalatokban határozottan kijelölve s egymástól megkülönböztetve levén, magán- és mássalhangzói legarányosabban váltakozván s egymással mégis mindig hangegyezőleg rokonulván, szavai többnyire tárgyfestők, képzői legdusabbak s változatosabbak levén : természetes, hogy a magyar nyelv nemcsak általában szólás és irásban a legszabadabban kezelhető, hanem különösen a versre nézve (mi pedig itt főpont) oly énekelhetőséget tanusit, melyben egy nyelv sem mulja felül [3]). Mindezek következtében a magyar nyelv, mely maga számtalan eredeti versformában bővelkedik, valamennyi más nyelvekben használatos versformákat képes utánképezni, még pedig ugyanazon, ha nem nagyobb szabatossággal [4]); míg a többi nyelvek, igen kevés kivétellel, fel nem vehetnek magokba minden versformát, s s ha mégis megkisérlik, meg nem adhatják ezeknek a teljes jóhangzat esését, gördületét, csengését. Szóval, a magyar nyelv hangrendszere oly határozott és mindenoldalu, hogy a magyar verstan csaknem egyetemes verstanul is tekintheto : egy okkal több, hogy annak tanulmányozására buzduljunk, miután a magyar verstanbani jártasságunk segélyével más nyelvek verstana körül is könnyen tájékozhatjuk magunkat.

43. §. A verstan megoldja feljebb emlitettük feladatát,

---

[1]) A kellemtelen orr- és torokhangok a magyar nyelvben nem fordulnak elő.

[2]) Miért is a magyar igen könnyen megtanul bármily idegen nyelvet.

[3]) Lásd Fogarasi „müvelt magyar nyelvtan“ában a 6—9 §-okat.

[4]) Csokonai, a magyar verscsinálásról közönségesen : 2. §., 2-dik jegyzés.

Digitized by Google

midőn egy részről megismertet bennünket azon elemekkel, melyekből a verses hangzatosság származik, más részről pedig felmutatja nekünk azon különféle alakokat, formákat, melyekben e hangzatosság nyilvánul.

44. §. A verstannak tehát kót része lesz, egyik általános, másik különös és alkalmazott: elem- és alaktan.

Digitized by Google

ELSŐ RÉSZ.

A vers elemeiről.

45. §. A szótagok és hangok összevágó egyaránya és hasonlósága, szóval zenei [1]) esése és találkozása képezvén a verses beszéd hangzatosságát, ennek elemeit a

[1]) Zenei, mert a verses beszéd csakugyan nyelvzene. Igen jól magyarázólag ir erről Csokonai: „A harmonia, köszönségesen szólván, nem egyéb, hanem a különböző dolgoknak megegyezése. Ez a természetnek lelke, ettől van annak minden szépsége, kellemetessége és csódálatos volta. Innen van, hogy mihelyt annak nyomait elhagyjuk, összevissza ténfergünk, és harmonia bennünk nem találtatik. Midőn tehát különböző hangok egymással szépen megegyeznek, akkor a hangzásban harmonia van. Ebből származott a muzsika. Ugyanis az ember fülei igen mesterségesen vannak alkotva: valami ezekbe önkényt ment be és ütésével meg nem erőtette, mind azt kedvés hangoknak tartották az emberek, és ezeknek harmoniájában gyönyörködvén, elébb saját szózatjokkal, azután érzéketlen szerszámokkal is próbálták azt követni. Ekképen származott a szózatos és szerszámos muzsika. De mivel ezek értetlen szószólók levén, örömest kívánták volna az emberek hallható szóval is kifejezni a magok érzését és indulatjait: apró sorokat kurjongattak a muzsika mellett, a mi ma is megesik. Igy lett a verscsinálás. Hogy a kimondott szók megegyezzenek a muzsika hangzásával, némelyek annyi syllabát mondtak rá, a hány perczentés volt a muzsikában, és a hol a muzsika ugy szünt meg mint az előbbi szakaszban, ők is a

Digitized by Google

hangok esésében vagy gördületében s találkozásában vagy összecsengésében kell keresnünk.

46. §. Az esés vagy gördület a hangok mennyiségétől függ, a találkozás vagy összecsengés a hangok minőségétől.

47. §. A hangmennyiség kifejezése, legtágabb értelemben (ide gondolva most a tagszámot és hangsulyt is) a mérték, — a hangminőségé, szintén tág értelemben (az alliteratio és assonantia hozzávételével) a rím.

48. §. Mérték és rím levén tehát a vers elemei, elemtanunk önkényt ujra két szakaszra oszlik, melyeknek egyike a mértékről, másika a rimről szól.

Első szakasz.

Mértéktan.

49. §. Mértékkel, ha e szót legtágabb értelmében veszszük, minden nyelv, — de ha szoros, sajátlagos használata szerint gondoljuk, igen kevés nyelv bir. Legtöbb nyelvben vagy csak a szótagok száma (példul a franczia) vagy csak a hangsuly (példul a német) határozza meg a hangmennyiséget, azaz szolgál ennek mértékül általában; a magyar nyelv még ezenkivül, miként a görög, latin, szláv nyelvek, képességgel bir a nehéz (két idejü) és könnyü (egy idejü) szótagokat, melyek verstani nyelven hosszuknak és rövideknek mondatnak, egymástól határozottan megkülönböztetni s egymással oly kellemesen és szabatosan összekapcsolni, hogy erőszakot nem kell a nyelven elkövetnie (mi egyéb, szorosabb értelemben ugynevezett hangmennyi-

mondott igéket ugy végezték; mások pedig arra vigyáztak, hogy szavaikat a muzsikával egyaránt pattogtassák, hogy a hol annak ütése meghuzva megy, ők is megnyujthassák a szótagot, a hol az megszalad, ők is ottan szaporázhassák, és igy a muzsika és a beszéd sem egymást el ne hagyja, sem el ne késsék."

Digitized by Google

ségi, jobban mondva hangtartami nyelvekben, p. o. a latinban is, nevezetesen a hangzók elnyelése által, megtörténik).

50. §. Hogy tehát a magyar nyelvnek szoros értelemben vett versmértéke van, már magában rendkivüli előny Europa minden nyugati nyelvei felett.

51. §. Mielőtt azonban e mérték szabályait egyenkint előadnók, tekintetbe kell vennünk azon szabályokat, melyek a tagszámra és hangsulyra vonatkoznak nyelvünkben: minthogy ezek részint alapját képezik amazoknak, részint befolyást gyakorolnak reájok.

52. §. Magyar szónak annyi tagja van, a hány magánhangzója; minden szótag közepe tehát egy-egy magánhangzó, mely magában véve is teljes szótagot képezhet[1]). A magánhangzóhoz támaszkodnak és segélyével kimondhatókká válnak a mássalhangzók, melyek közül mindig az tartozik az illető taghoz, mely közvetlenül a magánhangzó előtt áll, p. o. ko-ro-na. A magánhangzó után álló egy vagy két mássalhangzó akkor tartozik a taghoz: ha 1) vele vagy velök a szó végződik, p. o. fogoly, mond, le-ányt; 2) ha a következő tag magánhangzóját több mint egy mássalhangzó előzi meg, p. o. kérni, küld-tem.

53. §. Azon alapszabályt, hogy a magánhangzó előtt csak egy mássalhangzó tartozhatik az illető taghoz, világossá teszi nyelvünknek azon szépsége, melyet, ha nem csalódunk, először Guzmics említett meg, hogy t. i. egyetlen eredeti szava sem kezdődik két mássalhangzóval; két, sőt három mássalhangzó pedig a szó kezdetén, különben igen hangzatos nyelvekben, p. o. az olaszban,

---

[1]) A kemény szláv nyelvekben csupa mássalhangzók (természetesen folyékonyakkal vagy sziszegőkkel közvetitve) képezhetnek szótagot minden magánhangzó nélkül, p. o. prszt, vlk, stb.

Digitized by Google

sem ritkaság. Ily szókat elsajátitván a körülöttünk lakó népektől, azokat vagy átalakitotta s magyar hangzatuakká tette nyelvünk, p. o. barát (frater), király (král), István (Stefanus), iskola (schola), kolostor (claustrum), sat., vagy pedig magánhangzóval enyhíti kiejtés közben a tősgyökeres magyar ajk, p. o. karajczár (krajczár), teréfa (tréfa), istrázsa (strázsa), sat. Valahányszor tehát két vagy épen három mássalhangzón[1]) kezdődő szó akad elénk a magyarban, bizonyosak lehetünk, hogy az nem magyar eredetü.

54. §. Átmeavén a hangsulyra, mely nem egyéb, mint bizonyos tagok erősebb megnyomása kiejtéskor, erre nézve szabályul állitható fel, hogy a hangsuly magyarban mindenkor a szó első tagját illeti, legyen ez akár a szó gyöke, akár nem, — akár szorosan hangmértékileg hosszu, akár nem.

55. §. Ha egész szavakat, vagy a szóknak szabály szerint hangsulytalan tagjaitnyomjuk meg, ugy ez különösen a bennök kifejezett értelem nagyobb kiemelése végett történik s megkülönböztetés tekintetéből inkább hangnyomatnak, mint hangsulynak mondatik.

56. §. Alább, midőn a hangmértéktan szabályait részletesen előadandjuk, alkalmunk lesz hivatkozni a magyar szótag feljebb meghatározott jellemére, valamint meg fogunk győződni arról is, hogy a magyar hangsuly nem marad befolyás nélkül a szók első tagjainak mértékes mennyiségére : s ezért vala szükséges a tagszámra és hangsulyra vonatkozó két szabályt a tulajdonképi hangmértéktannak előre bocsátani, melyhez most átmegyünk.

57. §. A hangmértéktan szól 1) a szótagok időmennyisé-

[1]) Néhány mássalhangzót mostani irásunk — elég rosszu — két betüvel jelöl, hanem azért azok csak egyes hangok maradnak (mindegy, akár lágyitottak, mint ly, ny — akár elegyültek legyenek, mint es, ez).

Digitized by Google

gérôl vagy hangtartamáról, mely hangmennyiségnek szokott neveztetni, és előadja az e tekintetben részint már fenálló és elismert, részint nyelvünk természetéből még kifejthető szabályokat, melyeknek, hogy helyesek legyenek, összhangzásban kell lenniök mind a szokásban levő kiejtéssel, mind a nyelvtani buvárlat alapján megállapitott helyesirással; 2) elsorolja a szótagok egybekapcsolásából keletkező verslábakat; 3) magyarázza végül különkülön hangzatossági jellemét a soroknak, melyek a verslábak összetételéből származnak. Egyenkint szólandunk tehát ezen szakaszban a tagok-, lábak- és sorokról.

1. A tagokról.

58. §. A tagok hangmennyiségéről szóló tan az, mely idegenül prozodiának szokott neveztetni; feladata elsorolni a szabályokat, melyek szerint minden szótag hangmennyiségét, azaz egy- vagy kétidejü tartamát meghatározhatjuk.

59. §. Az egy-és kétidejü tartam kifejezését azért használjuk,mert minden szótag kimondása bizonyos ideig tart s a szótag hangmennyisége a mértéktanban épen a szerint határoztatik meg, mennyi ideig tart kimondása.

60. §.Mindenszótag kimondására tehát kivántatik bizonyos idő, s ezen idő a szerint lesz vagy hosszabb vagy rövidebb, a minta szótag otvagy lassabban vagy sebesebben mondhatjuk ki. A rövidebb időbe kerülő szótagot egyidejünek mondjuk, a hosszabb időbe kerülőt kétidejünek, — miből aztán következik, hogy — mértéktanilag — a kétidejü szótag értéke épen egyszer annyi, mint az egyidejü szótagé.

61. §.A mértéktan az egyidejü szótagot rövidnek,a kétidejüt hosszunak nevezi, s egy hosszu szótag hang-, vagy inkább időmennyiségét egyértékünek tekinti két rövid szótagéval, — habár tisztán zenei mérték szerint hosz-

Digitized by Google

szu és hosszu, rövid és rövid tag közt is van időnyős (rhythmicus) különbség.

62. §. A hosszu szótagot lehetne mondanunk nehéznek, a rövidet pedig könnyünek, a mennyiben amannak gyorsabb kimondása épen azon akadályok által nehezittetik, melyek az utóbbi (rövid) szótagnál nem fordulnak elő; minthogy azonban a hosszú és rövid elnevezés közönségesen minden verstanban el van fogadva, mi is a mellett maradunk.

63. §. Oly szótag, mely egyiránt vehető akár hosszunak, akár rövidnek, mondatik közösnek.

64. §. Kétesnek volna mondható oly szótag, melyről nem lehetne meghatározni, rövid-e vagy hosszu; minthogy azonban ily szótagok épen kétességöknél fogva mind hosszuk, mind rövidek gyanánt használatosak, az-az közösek: tehát kétesnek csak a szó utolsó, egy mássalhangzóval végződő rövid tagját nevezhetjük, mint mely az utána következendő szó által (ha ez mássalhangzóval kezdődnék) még hosszuvá lehet.

65. §. A szótagok mennyiségének jelölésére következő jegyek használtatnak: ⏑ (rövid), — (hosszu), ⏒ (közös), ⏓ (kétes).

66. §. Eredetileg minden tag rövidnek tekinthető; hosszuvá csak bizonyos akadályok által válik, melyek gyorsabb kimondatása elé gördülnek. Ezen akadályok az illető tagnak vagy magán- vagy erre következő mássalhangzójában találhatók.

67. §. A magánhangzó szolgál akadályul a gyors kimondásnak, ha meg van nyujtva, mit a magyar irás ékezettel (ú, ű, ó, ő, á, é, í) jelöl.

68. §. A mássalhangzó (t. i. az illető tag magánhangzójára következő mássalhangzó) szolgál akadályul a gyors kimondásnak, ha utána (akár ugyanazon, akár a követ-

Digitized by Google

kező szóban) ismét mássalhangzó következik, mit hangtorlatnak (positio) nevezünk. [1])

69. §. A magyar tagmértéktan fő szabálya tehát az, hogy hosszu azon tag, melyben nyujtott magánhangzó vagy hangtorlat fordul elő, rövid pedig, melyben sem nyujtott magánhangzó, sem hangtorlat nincs.

70. §. Ezen szabályn aka magánhangzókra vonatkozó részéből következik, hogy a mely tagokban a nyujtott magánhangzó nyujtatlanul is használható (névszerint az ingatag í, ú és ű hangzók), azon tagok közösek lesznek [2]). Az emlitett ingatag hangzókon kivül mások is fordulnak elő mind nyujtva, mind nyujtatlanul, p. o. ad és ád, nekem és nékem, nehány és néhány, ismeri és isméri, stb.

71. §. A szabálynak a mássalhangzók összejövetelére vonatkozó része csak azon hangtorlatos tagokat engedi közöseknek vétetni, melyek torokszelletes h-val végződnek, p. o. juhnak, dühtől stb. A h különben csak a szók végén lép fel mint torokszellet; másutt mindenkor valóságos mássalhangzó, s hibáztak azon magyar költők, kik azt szelletnek vevén, az előtte álló

---

[1]) Fogarasi ösztételnek, Homokay hangnövetnek, Rajnis helyheztetésnek nevezi.

[2]) Rövid tagok a magyar nyelvben igen nagy számmal fordulván elő, a változatosságban is mutatkozó jóhangzat nál fogva többnyire czélszerűbb az emlitett tagokat inkább hosszuknak használni, mint rövideknek. Ne feledjük azonban más részről, hogy ott, hol a kiejtés az emlitett ingatag hangzókat sohasem nyujtja (mint p. o. e következő szavakban: idő, pihen, vitel, rövid, puha, futár, ugyan, tüzes, üsző, stb.), ott a vers kedvéért sem szabad azokat megnyujtani. Az elv tehát az: hogy az ingatag í, ú, ű hangzók, ha nyujtottan fordulnak elő, nyujtatlanul is használhatók; de ha eredetileg s általános szokás szerint nyujtatlanok, akkor mindig nyujtatlanul maradnak.

Digitized by Google

mássalhangzóval végződő taget nem tekintették hangtorlatosnak s emiatt rövidül használták. Példák: elhangzik, ember halála, — hol is az el és ber tagok, mint hangtorlatosak, föltétlenül hosszuknak veendők.

72. §. A hangtorlatos tagot a magyar nyelvben akkor is mindig hosszunak kell tekinteni, midőn azt más nyelvek, pél. a latin, közösnek veszik, névszerint azon esetben, ha valamely néma magánhangzóra (b, p, d, t, g, k, v, f) folyékony hangzó (különösen l vagy r) következik. Ha eszünkbe juttatjuk a magyar fül rendkivüli érzékenységét, mely nem engedi, hogy bár ni szó két mássalhangzóval kezdődjék, természetesnek fogjuk találni, hogy jelesebb verselőink hosszunak szeretnek számitni oly tagot, melyben más nyelvek prozódiája szerint közös tagot eredményező hangtorlat fordul elő. Magyarban tehát ily szavaknál: keblét, boglya, katlan, kagyló, apró, czifra, közlés, stb., az első tagnak mindig hosszunak kell lenni. [1])

73. §. Egyetlen kivételt a hangtorlati szabály alól csak s képezhet, midőn és helyett magánhangzóval végződő és mássalhangzóval kezdődő szó között áll; hanem ekkor sem követünk el hibát, ha a fő szabályhoz ragaszkodván, a s előtti tagot, mint hangtorlatost, hosszunak vesszük. (Idestova.) A szokás tekintélyénél fogva azonban ily tagot nem állithatunk feltétlenül hosszunak, de közösnek. Ezen kifejezésben például: sirva s nevetve, a va tag közös, vehető tehát akár hosszunak akár rövidnek.

---

[1]) Ily versek tehát, mint Horvát Endrené:

„És ezer átkot zug s ropogással rajta tipródik;“

vagy Katinczyé:

„Szólj, ki vezette karod s ki sugallta kebledbe,
hogy ezt merd —“

a magyar prozodia szerint hibásak, mert hangtorlatos tagot rövidnek számitanak.

Digitized by Google

(Emlitettük volt feljebb, hogy a magyar nyelv átvett más nyelvekből két mássalhangzóval kezdődő szavakat, melyeket kiejtésben magánhangzónak elé- vagy közbetételével helyenkint enyhitnek ugyan, de melyek irásban és irodalmi nyelvben ezen enyhités nélkül használtatnak. Ilyen szók p. o. krajczár, drága, tréfa. Kérdés már, hangtorlatossá teszi-e két ily mássalhangzó az előtte levő szónak rövid vég tagját? Felelet: nyelvünk hangrendszeri természete szerint, igen; a versekben elfogadott szokás szerint, nem. Ha tehát igazságosak akarunk lenni, efféle tagokat is közöseknek kell nyilatkoztatnunk.)

74. §. Hangtorlat rejlik az **a** és **e** névmutatókban is, ha mássalhangzón kezdődő szó vagy tag következvén reájok — **a z** hang, mely hozzájok tartozik, átváltozik a következő szó vagy tag első hangjává. A király (az király helyett), e férfi (ez férfi helyett), igy hangzanak: ak király, ef férfi, — s régebben igy is irattak; valamint az összetételeket még mi is kettőzéssel irjuk, péld. arra, ekként, stb. Szabály szerint tehát az **a** és **e** névmutatóknak, akár magokban akár összetéve, mindig hosszuknak kellene lenniök [1]; de részint az ellaposodott kiejtés, részint — s még inkább — azon kénytelenség következtében, hogy e névmutatókat versben minden szó előtt alkalmazhatókká kelle tenni, szokássá vált azokat közösekül használni, s hosszuságukat csak az összetételekben tartották meg. Az **a** és **e** tehát, mint külön szók, rövid tagokul is vehetők szükségből; de a jó hangzat kivánja, hogy — ha csak lehet — hosszuk legyenek.

75. §. A hangtorlatra nézve természetesen mindegy, akár azt két vagy több egyféle, akár két vagy több különféle mássalhangzó idézi elő, (péld. vettem, vertem); vannak azonban szavaink, melyeknek mássalhangzóit je-

[1]) **Az** és **ez** ellenben mindig rövidek, mert mindig magánhangzónak kell reájok következni.

Digitized by Google

lenlegi nyelvtanunk szerint egyes hang jegyével irjuk s a kiejtésben mégis többnyire kettősen hangzanak. Ily szavak például: egy (eggy), mely (melly), ily (illy), oly (olly), könny (könny), boszu (bosszu), rosz (rossz), közé (közzé), sülyed, stb. Helyesirás és kiejtés levén a mérték meghatározásának irányadói, az elsorolt és ezekhez hasonló szavaknak azon tagjait, — hol irás szerint nincs, szólás (bárha nem általánosan is követett szólás) szerint pedig van hangtorlat, a prozodia szintén közöseknek nyilvánitja.

76. §. Mai helyes irásunk, mely sok tekintetben inkább helytelen mint helyes irás, több egyes hangot két betüvel jelöl: gy, ty, ly, ny, cs, cz, zs, sz. Ezen két betüvel összeirt egyes hangok sohasem képeznek hangtorlatot, kivéve a zs, — ez is csak azon esetben, ha nem csupán betü-, de hangösszetétel is, p. o. igaz-ság. Ekkor kettősen is hangzik és az előtte álló tagot hangtorlatossá, következőleg hosszuvá teszi. Hangösszetételek még dj (kettős gy), tj és tyj (kettős ty), lj (kettős ly), nj és nyj (kettős ny), ts (kettős cs), tsz (kettős cz), — mik ennélfogva mindig hangtorlatot eredményeznek [1]). A ds és dz szintén hangösszetételek, nem csupán hangelegyülések, miért is megelőző tagjok mindenkor hosszu, p. o. edzeni, bodza, fiadzik, stb.

77. §. Az ékezet és hangtorlat szabályán kivül, melyet im kifejténk, a hangsuly is gyakorol befolyást a tagok hosszitására, különösen pedig: 1) egy tagu rövid magánhangzón végződő — és 2) három, négy vagy több, csupa rövid tagból álló, szavaknál.

---

[1]) Mikor kelljen e lágyitott és elegyült hangokat megfelelő betüjegyeikkel kettősen (p. o. annyi, loccsan, fattyu), mikor pedig összetételesen (p. o. vonja, pirítson, atyja, metsz) irni, arra nézve nem a prozodia, hanem a szoros értelemben vett nyelvtan ad szabályokat.

Digitized by Google

78. §. Egy tagu, rövid magán hangzónvégződő szavak, minők példul. ha, de, te, mi, ti, ne, sat., szintugy hosszuk mint rövidek lehetnek, tehát közösekül tekinthetők [1]). Ugyancsak a hangsuly erejénél fogva vétetnek rendszerint hosszuknak a: íny- vagy torokszellettel végződő indulatszócskák is, mint haj, jaj, ah, hah.

79. §. Három, négy vagy több, csupa rövid tagból álló szavak első tagja, mint hangsulyos, hosszunak számitható, p. o. micsoda, magyarok, birodalom, veszedelem.

80. §. Hátra van még e czikkben megemlékeznünk a szavak tagszámát illető szabályról, melyet feljebb ugy fejeztünk volt ki, hogy a szóban annyi tag van, a hány magánhangzó. E szabály alapján a magyar prozodia nem helyeselheti, hogy a magánhangzók, ha közvetlenül egymás mellé jutnak, egygyé olvasztassanak, vagy egyikök kivettessék.

81. §. A kivetés (elisio), mely más, példul a latin és franczia, általában a román nyelvekben — részint könyetlenségből, részint a hangrésnek (hiatus), mely két közvetlenül egymás mellett álló magánhangzó közt támad s melyet a magyar ajk több vidéken ínyszellettel (j) enyésztet el [2]), kikerülhetése végett — szabályszerüen divatozik, a magyarban csak ott szabályos, hol a kiejtés szokása mintegy megszentesitő, például e szavakban: hálaadó (hálaadó helyett), viczispán (viczeispán helyett), ifjasszony (ifju asszony helyett), gazdasszony (gazdaasszony helyett). Jelesebb költőink is szabadságot vettek

---

[1]) A és e névmutatók tehát, ha nem volnának is hangtorlatosan hosszuk, hangsuly által azzá lehetnének.

[2]) Flaim, római, ugy hangzanak, mint fijaim, rómaji. A nép, kivált a felvidéken, külön álló szavak közt is, melyek magánhangzói érintkeznek, világosan hangoztatja az ínyszelletet; például: mondja a világ = mondja ja világ; legény kéri a leányt = legény kéri ja leányt.

Digitized by Google

ugyan magoknak olykor kivetéssel élni (leginkább Kazinczy), de ilyenkor eltérnek a magyar prozodia szabályától. [1]) Igaz ugyan, hogy a hangrés sem jóhangzatu, de kisebb rosz mégis a kivetésnél : a verselő igyekezzék mind a kettőt kerülni, s ez — a magyar nyelv alakgazdagságánál fogva — ugysem nehéz dolog.

82. §. A magyar nyelvben csak igen ritkán nyelik el egymást a magánhangzók s épen oly ritkán olvadnak is egymásba (mint kettősek), s hol ezeknek egyike i vagy u (péld. a paizs, máriás, kalauz szavakban) , ott az i hang j hangba (ínyszelletbe), az u pedig fél v hangba (ajakszelletbe) mehet át s a tagszámot csökkenti (így lesz a két tagu paizsból egy tagu pajzs, a három tagu máriásból kót tagu márjás , a szintén három tagu kalauzból ~~két tagu kalauz~~); ~~szabályosan tehát a hangolvasztást is~~, miként a kivetést, csak akkor alkalmazhatni, ha erre a szokásos kiejtés feljogosit. Meg kell vallanunk, hogy ily feljogositás csak a törzsekben fordul elő (mint az imént emlitett példák mutatják); ha pedig magánhangzó kezdetü képzők járulnak a szó végső magánhangzójához, minden tag külön számit, s ez esetben a hangolvasztást csak az elkerülhetlen szükség mentheti, — például Vörösmartynk ezen sorában :

„Nem maradott egyebünk lemenő napjainkra panasznál."

2. Alábakról.

83. §. Két, vagy három, vagy négy szótag — verslábat képez. Egy szótagot, három és négy tagu verslábaknál két szótagot is, fél verslábnak szokás nevezni.

84. §. Voltak, kik a hang-mértékes gördületet a zenei octávához hasonlitván, annak eredeti jellegét azon képletben gondolák teljesen kifejezve, mely nyolcz rövid vagy

[1]) Például Kazinczy : „Szolli ide jár . . . ." = „Szoll' ide jár." Bajza : „Mint maga az ifju tavasz" = „mint mag' az ifju tavasz."

Digitized by Google

négy hosszu tagot foglal magában (a rövid tag nyolczadnak, a hosszu negyednek vagy két nyolczadnak számittatva.)

85. §. Lesz alkalmunk alább példákkal mutogatni, miként fejlödtek az eredeti, mondhatnók eszményi, ős képletből, vagy inkább ennek alapján, az egyes verslábak [1]), melyek közöl leghasználatosabbak a három-, négy- és hatnyolczadosok, s melyeknek rendszerét most — az emlitett számitás fonala szerint — következöleg tesszük szemlélhetövé.

86. §. A félverslábakat mellözve, az egész, teljes verslábak — legkisebb, azaz kétnyolczados értéköktöl kezdve legnagyobb, azaz nyolcznyolczados értékökig — így következnek egymás után:

	Kéttagu.	Háromtagu.	Négytagu.
A) $^2/_8$ értékü	1. ⏑ ⏑	Nincs.	Nincs.
B) $^3/_8$ értékü	1. ⏑ —	1. ⏑ ⏑ ⏑	Nincs.
	2. — ⏑		
C) $^4/_8$ értékü	1. — —	1. ⏑ ⏑ —	1. ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
		2. — ⏑ ⏑	
		3. ⏑ — ⏑	
D) $^5/_8$ értékü	Nincs.	1. ⏑ — —	1. ⏑ ⏑ ⏑ —
		2. — — ⏑	2. ⏑ ⏑ — ⏑
		3. — ⏑ —	3. ⏑ — ⏑ ⏑
			4. — ⏑ ⏑ ⏑
E) $^6/_8$ értékü	Nincs	1. — — —	1. ⏑ — ⏑ —
			2. — ⏑ — ⏑
			3. ⏑ ⏑ — —
			4. — — ⏑ ⏑
			5. ⏑ — — ⏑
			6. — ⏑ ⏑ —

[1]) Mint az egyetlen, eszményi nyelv alapján az életbe lépett egyes, különféle nyelvek.

Digitized by Google

	Kéttagu.	Háromtagu.	Négytagu.
F) $^7/_8$ értékü	Nincs.	Nincs.	1. ⏑ — — — 2. — ⏑ — — 3. — — ⏑ — 4. — — — ⏑
G) $^8/_8$ értékü	Nincs.	Nincs.	1. — — — —

87. §. A képletileg összeállitott lábak magyar elnevezését nagyobb részt Fogarasi után adjuk. A kéttagúak: piczi (⏑ ⏑); menő (⏑ —), lejti (— ⏑); lépő (— —). A háromtagúak: szapora (⏑ ⏑ ⏑); lebegő (⏑ ⏑ —), lengedi (— ⏑ ⏑), körösdi (⏑ — ⏑); toborzó (⏑ — —), tomboldi (— — ⏑), ugrató (— ⏑ —); andalgó (— — —). A négytagúak: futamodi (⏑ ⏑ ⏑ ⏑); akadozó (⏑ ⏑ ⏑ —), piczíféle (⏑ ⏑ — ⏑), szökelleti (⏑ — ⏑ ⏑), gyorsmeneti (— ⏑ ⏑ ⏑); emelkedő (⏑ — ⏑ —), lejtvelejti, (— ⏑ — ⏑), piczihosszú (⏑ ⏑ — —), hosszúpiczi (— — ⏑ ⏑), toborzéki (⏑ — — ⏑), lengedező (— ⏑ ⏑ —); menőlépő (⏑ — — —), lejtvelépő (— ⏑ — —), lassanmenő (— — ⏑ —), lassanlejti (— — — d); lassanlépő (— — — —).

88. §. Az adott képletből kitünik, hogy a verslábak mind tagszámuk mind hangmennyiségi értékök szerint oly különfélék, hogy összetételeikből szinte felszámlálhatlan változatok eredhetnek.

89. §. A kéttagu verslábak két- és négynyolczados hangmennyiségi érték között fordulnak elő: legkisebb a piczi (pyrrhichius, fegyvertánczi), mely két rövid, — legnagyobb a lépő (spondeus, áldomási), mely két hosszu tagból áll. Ezen két véglet között két, elegyitett hangmennyiségü láb képez átmenetet: a menő (jambus, hajitott vagy szálló), melyben az első tag rövid, a másik hosszu, — s a lejti (trochaeus, gyors, — vagy

Digitized by Google

choreus, kattánczi), melyben megforditva az első tag hosszu, a második rövid.

90. §. A háromlábu versláb határait a három- és hatnyolczados hangmennyiségi értékek képezik: legkisebb értékü a szapora (tribrachys, három rövid) mely csupa rövid, — legnagyobb értékü az andalgó (molossus, némelyek szerint egy epiruszi népfaj, mások szerint egy krétai költő neve után), mely csupa hosszu tagokból áll. E két végtet között hat elegyített hangmennyiségü láb képez átmenetet: három, melyekben a rövid, — három, melyekben a hosszu tagok száma kétszeres. Kétszeres rövid taggal birnak: a lebegő (anapaestus, visszaütő), melyben a harmadik, — a tengedi (dactylus, ujj), melyben az első, — s a körösdi (amphibrachys, körül rövid), melyben a második helyet foglalja el a hosszu tag. Kétszeres hosszu taggal birók: a toborzó (bacchius, bacchusféle), melyben a harmadik, — a tomboldi (anti- vagy palimbacchius, ellenbacchusféle), melyben az első, — s az ugrató (amphimacer, körülhosszu, — vagy creticus, krétai), melyben a második helyen áll a rövid tag.

91. §. A négytagu versláb hangmennyiségi értéke négy nyolczadtól nyolcz nyolczadig terjed: legkisebb értékü a futamodi (proceleusmaticus, paranccselási, — vagy dipyrrhichius, kettős piczi), mely csupa rövid, — legnagyobb a lassanlépő (dispondeus, kettős lépő) mely csupa hosszu tagokból áll. Ezen két végpont között tizennégy, elegyitett hangmennyiségü láb képez átmenetet, három csoportban: az első csoportbeliek (számra négy) egy hosszu s három rövid, — a harmadik csoportbeliek (számra hasonlag négy) megforditva egy rövid s három hosszu, — a második, közbenső csoportbeliek (számra hat) kétkét hosszu s kétkét rövid tagból állanak. Az első csoporthoz tartoznak az ugynevezett paeonok (ütések, azaz három rövid tagra egy ütés, vagy

Digitized by Google

hosszu tag): az akadozó, piciféle, szökelleti és gyorsmeneti. A harmadik csoporthoz az epitritek (háromra egy, az az három hosszu tagra egy rövid): a menőlépő, lejtvelépő, lassanmenő és lassanlejti. A második vagy legközépső csoportbeliek, melyeknek nincs közös nevök, a következők: emelkedő (dijambus, kettős jambus), két menő; lejtvelejti (ditrochaeus, kettős trochaeus), két lejti; piczihosszú (jonicus a minori, felszálló jóniai), egy piczi s egy lépő; hosszú piczi (jonicus a majori, leszálló jóniai), egy lépő s egy piczi; toborzéki (antispastus, visszahuzó), menő és lejti; lengedező (choriambus, chorcus és jambus), lejti és menő.

92. §. Az itt előadott osztályozáson kivül, melynek alapját a lábak tagjainak száma s hangmennyiségi értéke képezik, különbségeket találunk még a lábak között: 1) a lábak tagjainak félesége, 2) a lábak tagjainak hangértéki aránya, és végre 3) a lábak esése szerint.

93. §. A lábak tagjainak féleségét vevén tekintetbe, a lábak lesznek vagy egyszerűek vagy többszerűek: egyszerűek melyeknek tagjai mind egyféle hangmennyiséggel birnak, tehát vagy mind rövidek vagy mind hosszuk; többszerűek, melyekben rövid és hosszu tagok vegyesen fordulnak elő. Egyszerű lábak tehát azok, melyek — akár a két, akár a három, akár a négytagúakban — az illető legkisebb és legnagyobb értékkel birnak (a piczi és lépő, a szapora és andalgó, a futamodi és lassanlépő); a többi, közbeeső lábak mind többszerűek. A legkisebb értékü lábakat sebeseknek is, a legnagyobb értékűeket pedig lassúknak szokás nevezni; a többit vegyeseknek, melyek ismét sebesebbek, ha rövid tagok száma felülmulja a hosszúk számát, — lassubbak, ha hosszúké mulja felül a rövidekét, — és

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY
Digitized by Google

mérsékletlek, ha rövid és hosszu tagok egyenlő számmal fordulnak elő. [1])

94. §. A lábak tagjainak hangértéki aránya szerint lesznek a lábak vagy arányosak vagy aránytalanok: arányosaknak nevezzük azokat, melyek oly módon két felé vághatók, hogy az egyik félnek hangmennyiségi értéke vagy épen annyi vagy egyszer annyi legyen, mint a másiké; aránytalan lábaknak mondjuk azokat, melyekben ily felosztást nem tehetni. Minthogy a versek annál hangzatosabbak, minél inkább fordulnak elő bennök arányos lábak, ide tesszük ezeknek sorozatát. Azon arányos lábak, melyekben a két rész hangmennyiségi értékre nézve egymással egyenlő, a következők: piczi (⏑|⏑), lépő (—|—), lebegő (⏑ ⏑|—), lengedi (—|⏑ ⏑), futamodi (⏑ ⏑|⏑ ⏑), emelkedő (⏑—|⏑—), lejtvelejti (—⏑|—⏑), toborzéki (⏑—|—⏑), lengedező (—⏑|⏑—), lassanlépő (— —|— —). Azon arányos lábak, melyekben, ha két felé vágatnak, az egyik rész hangmennyiségi értéke egyszer annyi a másikénál, e következők: menő (⏑|—), lejti (—|⏑), szapora (⏑|⏑ ⏑ vagy ⏑ ⏑|⏑), andalgó (—|— — vagy — —|—), piczihosszú (⏑ ⏑|— —), hosszúpiczi (— —|⏑ ⏑). A többi lábak mind aránytalanok.

95. §. A lábak esése szerint meg kell különböztetnünk a fel- s a lemenő lábakat: felmenők, melyek röviden kezdődnek s hosszan végződnek, mint a menő, lebegő, emelkedő, piczihosszú (az aránytalan lábak közül a toborzó, akadozó, menőlépő); — lemenők, melyek megforditva, hosszan kezdődnek s röviden végződnek, mint a lejti, lengedi, lejtvelejti, hosszúpiczi (az aránytalanok közül a tomboldi, gyorsmeneti, lassanlejti). Ezen egy-

[1]) Három tagu lábak tehát sohasem lehetnek szorosabb értelemben mérsékletlek; csak a két- és négytagúak.

Digitized by Google

szerü eséssel biró lábakon kivül vannak kettős esésüek is, ugymint: fel-lemenők, melyeknek dereka hosszu, két vége rövid, mint a körösdi és toborzéki (némileg a picziféle és szökelleti is); — le-felmenők, melyeknek dereka rövid, két vége hosszu, mint az ugrató és lengedező (s némileg a lejtvelépő és lassanmenő). A csupa rövid vagy csupa hosszu tagokból álló lábakról méltán mondhatni, hogy nincs esésök: ezek vagy másféle, eséssel biró lábakat szoktak póto'ni; vagy, ha önállólag lépnek fel, csak a középnyugoknak (caesura), melyekről alább részletesen szólandunk, szigoru megtartása és bősége által kölcsönözhetnek némi gördületet a verses kifejezésnek.

3. A sorokról.

96. §. Valamint több szótag verslábat, ugy több versláb vers-sort képez.

97. §. Ha elgondoljuk, mily nagy különféleség van már a verslábak között, könnyen meggyőződhetünk, hogy a verssorok, melyek különféle lábak összetételeiből származnak, még sokkal nagyobb különféleséget mutatnak, — oly szerkivüli különféleséget, melynél fogva csak az iróktól valósággal használt verssorok egyes fajainak is elsorolása kötetekre menő könyvet igényelne. [1]) Még nagyobb térre volna szükségünk, ha valamennyi lehető verssort fel akarnánk emliteni. Természetes tehát, hogy ezen fejtegetésünkben csak a verssorok főnemeit, s különösen azokat fogjuk érinteni, melyek kiválóbban a magyar versirásban használatosak.

---

[1]) A hősi hatos vagy szorosabban ugynevezett hexameter egy maga oly változatosságra képes, hogy belőle 32-féle, egymástól különböző sorokat alakithatni, melyek mégis mind szabatos hexameterek. A szabadabb hatos menő (jambicus) sornak változatai pedig már ezerekre rugnak.

Digitized by Google

98. §. Mielőtt azonban a főbb versszorokat egyenkint bemutatnók, meg kell jelölnünk a versszorok közötti általános különbségeket s azoknak általánosan érvényes szabályait.

99. §. A mi a sorok közötti általános különbségeket illeti, ezek meghatározhatók a lábaknak, melyekből állanak, mennyi- és minősége szerint. [1])

100. §. A sor-alkotó lábak mennyisége szerint, lehet a sor: egyes (monometer), mely csak egy lábból áll és felette ritka; kettős (dimeter), melyben két láb van; hármas (trimeter); négyes (tetrameter); ötös (pentameter); hatos (hexameter); hetes; nyolczas. Ezenkivül még lehetnek másodfeles, harmadfeles, negyedfeles stb. sorok, melyeknek vagy kezdetén vagy végén egész láb helyett fél láb fordul elő. [2])

101. §. A lábak minősége szerint, lesznek a sorok vagy egyszerűek vagy többszerűek. Egyszerű sorok azok, melyeknek alkatrészeit egymás közt egyenlő lábak, p. o. csupa lejtiek, csupa menők, csupa lebegők, stb. képezik; s ezen sorok aztán a bennök uralkodó lábak után neveztetnek lejtieknek, menőknek, lebegőknek, és így tovább. Többszerű sorok azok, melyeknek lábai egymás között nem egyenlők, — s ezen sorok ismét lehetnek kétfélék: vagy olyanok, melyekben a lábak nem egyenlők ugyan tagszámra, hanem egyenlők hangmeny-

---

[1]) Némelyek a tagok számát is tekintetbe veszik a sorok különféleségeinek kimutatására; mi azonban felesleges, miután a sorok közvetlenül csak lábakból állanak.

[2]) Ha e fél láb a sor kezdetén fordul elő, akkor felütésnek mondatik, — ha a sor végén, akkor csonkalábnak. (Csonkalábak alkalmaztatnak különösen csupa egyenlő lábakból álló soroknál az egyhanguság háritása végett.) A felütés állhat akár két rövid, akár egy (hosszu vagy rövid) tagból; a csonkaláb mindig egytagu.

Digitized by Google

nyiségi értékre nézve, minő például a szorosabban ugynevezett hexameter; vagy pedig olyanok, melyeknek lábai sem tagszám, sem érték tekintetében egymással nem egyeznek, minők például az alkaioszi, glykoni és egyebek.

102. §. Az előadott lényeges különbségeken kivül szokás a sorokat azon irók neve után is egymástól megkülönböztetni, kik azokat vagy elsők vagy kiválólag használták; vannak tehát : nakreoni, glykoni, szapphói, nálunk magyaroknál a valkai-, faludiféle, s egyéb verssorok. [1])

103. §. Megkülönböztetik még ezenkivül a szabályos sorokat és a szabálytalanokat (melyeknek tulajdonkép nem is volna szabad előfordulni), s nevezik amazokat teljes vagy hiánytalan (acatalecticus) soroknak, melyekben épen a kellő lábszám van meg, — az utóbbiakat pedig vagy csonkáknak (catalecticus), melyekben egy vagy két tag, de sohasem egész láb hiányzik, — vagy kurtitottaknak (brachycatalecticus), melyekben egy egész, néha több láb is hiányzik, — vagy végre toldottaknak (hypercatalecticus), melyekben megforditva kelletinél több tag vagy láb találkozik.

104. §. A mi a sorokra vonatkozó általános szabályokat illeti, ezeknek elseje mindenesetre az, melyet Schmitthenner és Fogarasi egyetlen (igenleges) szabályként állitottak fel a sorok alkotására nézve. A lábak, melyekből a sor áll, ugy fűzessenek össze, hogy a kivánt hangidom, azaz a lábak esésének kiválasztott formája világosan kitünjék s többféle esés ugyanazon sorban elő ne forduljon [2])

---

[1]) Ugy ezen, mint a feljebb emlitett sorok alapképletei többekkel együtt, alább következendnek.

[2]) Hibásak tehát oly sorok, melyekben a kiválasztott, eredeti hangidom mellett még más hangidom is rejlik, — mi csupán hangsulyos, azaz határzott mértékkel nem

Digitized by Google

105. §. Ezen főszabály mellett még más szabályok is felhozandók, melyek szintoly általánosak : névszerint a nyugok s az uralkodó esés szabályai.

106. §. Nyugnak nevezzük a sor azon megállapodási, pihenési pontját, hol valamely szó végződik. A nyug épen ugy fordulván elő sor közben mint ennek végén, lehet középnyug vagy végnyug.

107. §. A végnyug szabályánál fogva minden sornak bevé-zett szóval kell végződni s a szónak valamely utórészét sohasem szabad a következő sorba átvinni.

108. §. A középnyug vagy metszet (caesura), mit némely tudósok vágatnak is neveznek, lehet vagy láb- vagy sormetszet : lábmetszet (gyenge középnyug), midőn a szó vége a láb közepébe esik; sormetszet (erős középnyug), midőn a szóval a láb is végződik. A hangzatosság ugy kivánja, hogy minden sorban leglább egy lábmetszet legyen; sormetszetet igényel fülünk hosszabb, kivált egyenlő lábakból álló sorokban. Némely versosorokban (például a hősi hatosban, a sándorosban (alexandrin), a lengedezőben, faludifélében, a szapphóiban) meg van határozva helye is a láb- vagy sormetszetnek. E helyeket az egyes sorok felmutatásánál mindig megjelölendjük.

109. §. Az uralkodó esés vagy hangidom szabályait könnyü meghatározni magának ezen esésnek fogalma után. A sor uralkodó esése függ a benne uralkodó lábak esésétől : ha ez felmenő, a sor esése is felmenő lesz; ha lemenő, a sor esése is az; ha végre le-fel-, vagy fel-le-szálló esésü lábak vannak benne, a sor esése is hasonlag váltakozó, elegyitett. E részben tehát a szabály az, hogy felmenő hangidomu sorok felmenő, lemenő hangidomúak lemenő, elegyitettek válta-

---

biró nyelvekben gyakran történik. (Lásd erre példát Fogarasi többször idézett könyve 325-dik lapján.)

Digitized by Google

kozó lábakból állittassanak össze [1]) : mert csak igy felelhetünk meg azon feljebb előadott főszabálynak, hogy a kivánt hangidom világosan kitünjék a sorból.

110. §. Minthogy az uralkodó lábakat — a nyelv erőszakolásának, sőt a kellemetlen egyhanguságnak is kikerülése végett — kivált hosszabb sorokban alig lehet szigoru pontossággal összeállitani: természetes, hogy azokat pótlábakkal kell helyettesiteni. Hol legyen szabad az uralkodó láb helyett pótlábnak előfordulni, az a sor fel- vagy lemenő hangidomától függ [2]); általános szabályul mondhatjuk erre nézve, hogy felmenő sorokban a második (ha ez nem egyszersmind az utolsó előtti) és az utolsó, lemenőkben pedig az első és az utolsóelőtti lábat nem szabad pótlábbal helyettesiteni.

111. §. A pótláb, kell, hogy vagy esés nélküli (csupa rövid vagy csupa hosszu tagból álló) legyen, vagy azon láb esésével birjon, melyet helyettesit: menő helyett ennélfogva lebegőt, lejti helyett lengedit alkalmazhatunk; a lépő és piczi pedig mindkettőnek helyettesitésére alkalmas. Tökéletesebben kifejlett hangidomu sornál azonban, minő például a hősi hatos, megkivántatik, hogy a pótláb ne csak esésre, de hangértékre nézve is egyenlő legyen az uralkodó lábbal.

112. §. Ezen általános szabályok között emlitendő még a közönyös tagokra vonatkozó szabály is. Közönyös tagok olyanok, melyeknek hangmennyisége be nem foly az uralkodó hangidomra: ilyenek — kivételt nem szenvedő szabály szerint — a sor végső tagja (tehát vala-

---

[1]) Micsoda tárgyhoz vagy tárgyaláshoz illik a felmenő, micsodához a lemenő, micsodához a váltakozó hangidom: annak meghatarozása nem a verstant, hanem különösen a poetikát illeti.

[2]) Váltakozó hangidomu sorokban, mivel itt ugysem félhetni egyhanguságtól, nincs helyök a pótlábaknak.

Digitized by Google

mennyi csonkaláb is), s a felütés, ha csak egy tagból áll.

113. §. Azadott szabályokon kivül még mások is szoktak felemlítetni, p. o. hogy a lábaknak sorokba illesztésekor a nyelvtani szabályokat ne sértsük, a nyelven erőszakot el ne kövessünk, sem nehéz- sem kétértelműségekre alkalmat ne adjunk, az egyhanguságot, sok hangrést, s általában mindazt, mi a hangzatosságot zavarja, kerüljük, stb. Mindezen szabályok azonban, minthogy általában az irályra vonatkoznak, s a prózát szintugy illetik, mint a verset, nem a verstanba, de az irálytanba tartoznak.

114. §. A sorok esésének vagy hangidomának tekintetbe vétele azon pontra hozott bennünket, hogy most a sorokat is természetök szerint osztályozhassuk. Mivel a sor természetét annak hangidoma határozza meg, ezen hangidom alapján kell az osztályozásnak, azután pedig ez osztályozás alapján a sorok egyenkinti tárgyalásának megtörténni.

115. §. A felmenő, lemenő s váltakozó hangidom szerint a sorok önkényt oszlanak felmenő, lemenő és váltakozó vagy elegyitett sorokra.

116. §. Midőn mindezen sorokról egyenkint fogunk szólani, mindegyik sorosztály egyes fajait nemcsak magyar költők műveiből választott példákkal világositandjuk fel, de helyenkint magyar közmondásokat és népdalokat is idézendünk annak megmutatására, hogy a magyar nyelv nem a latinnak vagy görögnek utánzása által képesült szigoruan mértékes sor-alakokat előhozni, hanem, hogy ezek belőle magából is eredetileg — jóllehet nagy részben ösztönszerüen — fejlődtekki. Rajnis közmondásainkban mutatott fel mértékes alakzatokat, Fogarasi és Erdélyi népdalainkból igyekeztek azokatelvonni. Az idézendő példákhoz, ha ismert költő munkájából veszszük, az illető szerző nevét fogjuk rekeszben hozzá-

Digitized by Google

tenni; — ha pedig népdal- vagy közmondásból meritjük, ezen jegyeket: „Nd“ (népdal) vagy „Km“ (közmondás) használandjuk.

117. §. A sorokra vonatkozó osztályzat alapján egyenkintszólunk most a) a felmenő, b) a lemenő, c) az elegyitett vagy váltakozó menetü sorokról.

A) Felmenő sorok.

118. §. Felmenő sorok azok, melyekben felmenő lábak az uralkodók, nevezetesen a menő, lebegő, piczihosszu, toborzó, sat.

119. §. A felmenő sorok gördülete leghasonlóbb a folyóbeszéd gördületéhez [1]), főleg azon nagy szabadságnál fogva, mely bennök uralkodik, s mely a lemenő sorokban már sokkal megszoritottabb, a váltakozókban pedig csaknem egészen megszünik. A felmenő sorok szabadsága abban mutatkozik, hogy uralkodó lábaik nagyon változatosan és sokféle pótlábakkal helyettesithetők, elannyira, hogy p. o. előfordulhat oly menő sor, melyben egy menő láb sincs s mely mindamellett szabatos (— —|— —| ⏑⏑).

120. §. Ha visszaemlékezünk arra, mi a lassu, sebes és mérséklett menetü lábakról mondatott, a felmenő sorokban — s utóbb a többiekben is — könnyü lesz felismernünk a lassú, sebes és mérséklett, végre pedig a változó menetüeket megkülönböztetni.

121. §. Első helyen szólunk a mérséklett menetü sorokról. Ezek a sajátlag ugynevezett menő (jambus) sorok, melyek — a bennök előforduló lábak száma szerint — lehetnek egyesek, másodfelesek, kettesek, harmadfelesek, hármasak, stb. egészen a nyolczasokig.

---

[1]) Ezért használtatnak leginkább felmenő verssorok a színművekben is, melyeknek — beszélgetési előadásuknál fogva — legközelebb kell állani a közönséges beszédmódhoz.

Digitized by Google

A tiszta menő sorok szabályai, fontosságuk rendje szerint, a következők: az utolsó lábat — ha csonkaláb nem következik utána — mindig piczivel pótolhatni (miután az utolsó tag ugy is közönyös); az elsőt és utolsó előttit lépővel; a harmadikat, ötödiket, szóval a páratlan számuakat akár piczivel, akár lépővel. A többi lábnak menőnek kell lenni.

A középnyugra nézve megjegyzendő: először, hogy hatodfelesnél hosszabb sorban mindig kell lenni sormetszetnek [1]), még pedig hatos és hetedfeles sornál a harmadik, hetes és nyolczadfelesnél a harmadik vagy negyedik, nyolczasnál a negyedik láb után; másodszor, hogy a lábmetszetet (mely minél gyakoribb, annál jobb) ötös és hatodfeles soroknál okvetlenül megkívánjuk a második vagy harmadik lábban. (A lábmetszetet vesszővel, a sormetszetet vesszős ponttal fogjuk a képletekben jelölni.)

Az egyes sor (melynek képlete : ⏑ ⏒), a másodfeles (melyé: ⏑ — | ⏒), sőt a kettes (képletileg: ⏑ — | ⏑ ⏒) és harmadfeles (képletileg : ⏒ — | ⏑ — | ⏒) is oly ritkák, hogy magyarban csak a két utóbbi fordul elő, p. o.

Gondot | ki ne
Felej | tene
Bájhang | jaid | nál,
Szelid | zene! (Vörösmarty.)

A hármas sor képlete : ⏒ — | ⏒ — | ⏑ ⏒. Példa :

Ki szí | vet al | kotál
S belé | érzel | meket,
Szeret | ni lán | golón
Hazát | és nem | zetet;

---

[1]) Magyar versben t. i., mert a görögök és latinok menőiben nincs. A magyar e részben egy szabályt tart a többi europai népekkel.

Digitized by Google

Kinek | hatal|ma szab
Törvé|nyeket, | határt,
Oh né|pek is|tene,
Küldj egy | remény|sugárt! (Bajza.)

A negyedfeles sor képlete: ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑.
Ezen sor, ha első lábát lebegővel is cserélhetni, anakreoni sornak neveztetik, s magyarban igen használatos, akár magában, akár egyéb sorokkal vegyitve. Közmondásainkban is gyakran előfordul, p. o.

Jól ol|doz, a | ki jól | köt.
Szenet | ne végy | kovács|tól.

Danáinkban is találunk ily sorokat, mint például a következő, melynek azonban harmadik sorában a második láb hibás:

Ha meg|halok | se bá|nom,
Ugy sincs | engem | ki szán|jon,
Kopor|**sómra** | borul|jon,
Keser|vesen | siras|son.

Efféle sorok még a következők:

A ró|zsa szép | virág|szál,
De tüs|ke szur|dal á|gán;
Ha mé|zet ád | is a | méh,
Fulánk|ja né|ha meg|csíp;
A bor | betölt | öröm|mel,
S mámort | okoz | gyakor|ta. (Csokonai.)

A négyes sor képlete: ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ ⏑.
Példák:

Vándor | remény | csapong|va jár,
Öröm|re hí, | de bú|ra vár;
Távol|ra mint | hajnal | pirul,
Közel | sötét | éjként | borul. (Kölcsey.)
Idő|vel é|rik a | gyümölcs. (Km.)
Jó tett | helyé|be jót | ne várj. (Km.)

[illegible] dfeles sor képlete: ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑ — | ⏑.
ritkábban használják, kivált magában, mint

Digitized by Google

más, akár hosszabb, akár rövidebb menőket. Például álljanak itt a következő sorok (melyeknek azonban minden másodika hármas menő):

Rákos | mezőt | dicső | nagy ő|sök
Árnyé|ka len|gi át,
Nagy és | dicső | emlé|kek őr|zik
Évszá|zados | port.

(Garay.)

Az ötös sor képlete, a lábmetszetek helyének megjelölésével, következő: ⏑—|⏑,—|⏑,—|⏑—|⏑⏑; a hatodfelesé: ⏑—|⏑,—|⏑,—|⏑—|⏑—|⏑—. Példák e kétféle sorokra:

Ki két|li s kér|di, hogy | csak a | dicső | ész
Emel | ki min|ket a | barmok | sorá|ból?
Ki két|li azt, | hogy min|den ér|demünk,
Minden | szeren|csénk ez|zel nő | s hanyat|lik?
Az ész | az is|ten, mely | minket | vezet,
Az ő | szavá|ra min|den meg|hajol;
Az egy|gyes em|bert, mint | a mil|lió|kat,
Ez áld|ja s é|gi bol|dogság|ra in|ti.

(Berzsenyi.)

A hatos sor ugy tekinthető, mint két hármasnak egyesitése [1]; miből egyszersmind megmagyarázhatjuk, miért kell a hatosban a harmadik láb után sormetszetnek lenni. Hetedfeles sor származik, ha egy hármashoz egy negyedfelest csatolunk. Az igy alakult hetedfeles, valamint a hatos, nevezvék alexanderi vagy sándoros soroknak, alexandrinoknak, egy Nagy Sándor tetteiről szóló XIII-dik századbeli versezet után, melyben a szerzők, kik kilenczen voltak, először használák ezen alakot. Nálunk kevesen éltek a sándoros sor-

[1] A régiek hatosai nem két hármasnak egyitéséből eredtek, nincs is sormetszetők, és sokkal korlátlanabbak. Ezekről alább leend szó.

Digitized by Google

ral [1]); találunk azonban mégis ily sorokat, melyekben a hatosok és hetedfelesek rendesen egymást váltogatják, néhány költőnk verseiben, p. o.

Engem | fagygyal | borit || Kárpát|nak bus | mellé|ke,
Ez a | vendég|ajak|| és dur|va tél | vidé|ke.
A szép | tavasz | csak most || fejté | ki kel|lemit
S már uj| ra dér | födi || megyénk|nek bér|czeit. (Dayka)

Ezen példában az első két sor hetedfeles, az utolsó kettő hatos; a következőben az első és harmadik sor hetedfelesek, a második és negyedik hatosak:

Mosoly|gasz, ó | barát, || hogy é|rett ó|veim|ben
Gyulad|va fes|tem én || az el|tünt gyer|meket. . . .
Ah, most | is új|ulást || talá|lok kép|zetim|ben
S könnyebb | szárnyon | bolyong || elmém | a föld | felett.
(Kölcsey.)

A hetedfeles sor oly alakban is előfordul, hogy a negyedfeles rész képezi a sor első, a hármas pedig a sor második felét, — ugy azonban, hogy ilyenkor a második, hármas fél szintén negyedfelessé tágulhat, mely esetben azután a sor hetessé (két, negyedfeles vagy anakreoni sorból összetetté) válik. Ezen sor neveztetik niebelungi sornak, s ezt a magyar irodalomban különösen Garay honositá meg. A németeknél nagyon divatos, mind hetedfeles, mind hetes lábu alakjában; a magyarok csak hetedfeles alakjában használják.

---

[1]) A Zrinyiféle sorok (mindegy akár kettős, akar négyes rimmel) kétségtelenül a franczia sándoros sor nyomán fejlődtek, de tévedésből mondatnak alexandrinoknak, mert esésök nem menő, de inkább lejti jellemü, — mit az is bizonyit, hogy hetedfelesek elő nem fordulnak bennök. (A hetedfeles sándorsorok nőrimmel birnak, a hatos sándorsorok firimmel; a zrinyiféle hatos sor rime pedig a nőrimhez közeledik, tehát csak lejti esésü lehet.)

Digitized by Google

Az összetételnél fogva, melyből e sor ered, természetes, hogy az első, negyedfeles rész után sormetszetnek kell következni; s minthogy a két rész két külön, sornak, s következésképp az első rész csonkalába végtagnak is tekinthető, ez utóbbinak hangmennyisége mindig közönyös.

Példaképen álljanak itt a következő sorok:

A föld, | urak, | kemény | rög, || s ki azt | megmí|veli,
Véres | verej|teké|nek || gyöngyé|vel ön|tözi.
Azért, | ha más|kor isz|tok, || nem kell | feled|netek
Az ál|domás|ba szó|ni: || hogy él|jen né|petek. (Garay.)

Összetétel modorára nézve hasonló ehhez, hangzatosság tekintetében pedig elébbvaló és szabadabb egy másik sor-alak, mely ugy áll elé, hogy harmadfeles (néha kettes vagy negyedfeles) sorhoz kettes, vagy harmadfeles, vagy negyedfeles csatoltatik; p. o.

Midőn | remé|nyed || ismét | felé|lede,
Mint tört | ki hév|vel ||kebled|nek ér|zete,
Mily lel|kesül|ten, || mily é|desen | eped|ve,
Mily kéj|özön|nel || borul|tál gyer|meked|re!

A hetes sor nem egyéb a négyes és hármasnak összetételénél, melyek közöl többnyire a négyes képezi az első részt; p. o.

Itt küzd|tenek | honért | a hős || Árpád|nak ha|dai,
Itt tör|tek ösz|sze rab|igát||Hunyad|nak kar|jai.
(Vörösmarty.)

A nyolczadfeles sor egy négyesnek s egy harmadfelesnek, a nyolczas pedig két négyesnek egysége; mindkét alakra csaknem minden magyar költőnél találni példákat.

Az összetett sorok — a hatostól kezdve — külön, két-két sorban is szoktak iratni, mi ismét annak bizonysága, hogy az összetett sorokban a sormetszetet mindig szigorúan meg kell tartani.

122. §. A mérsékletten felmenő sorok után tekintetbe

Digitized by Google

veendők a lassu és sebes menetűek. A lassu menetűek, melyeknek uralkodó lába a toborzó, ugy látszik, magyar versekben igen alkalmatosak volnának, de nincsenek használatban; a sebes menetűeket ellenben, melyeknek uralkodó lába a lebegő, többen költőink közől szép sikerrel meghonositák nyelvünkben.

123. §. A sebes felmenők főszabálya, hogy az utolsó láb — ha utána csonkaláb következik is — mindig lebegő gyen; az első láb többnyire lépő vagy menő [1], de természetesen lehet lebegő is. A többi lábak csak szükségből pótolhatók lépők- vagy menőkkel, mert a sebes felmenő sor annál hangzatosabb, annál inkább megfelel saját fogalmának, minél több lebegővel bir.

A lebegő sorokat, hosszuságukra nézve, szintugy osztályozhatni, mint osztályoztuk a menőket; megjegyezhetjük azonban, hogy a magyarban kettesnél rövidebb s ötödfelesnél hosszabb lebegők nem igen fordulnak elő; leghasználtabbak a négyesek és negyedfelesek. A kettes lebegő képlete: ⏑⏑ — | ⏑⏑⏑; az ötödfelesé: ⏑⏑ | ⏑⏑— | ⏑⏑— | ⏑⏑— | ⏑. Ezen két képletből a közbeeső sorok képleteit is könnyen elkészithetni.

A nélkül, hogy minden lebegő sort egyenkint magyaráznánk (mint a menőknél tevők), ide teszünk néhány példát.

Harmadfeles lebegők, vegyitve kettesekkel:

Kertem|re szelí|den
Az est|ve leszáll;
Lágy szél | nyög eped|ve
Virá|gainál,

[1]) Hogy a mérsékelt vagy lassu megindulással mintegy előkészitsen az utóbbi sebes folyamatra.

Digitized by Google

S mig szél | nyög eped|ve
Virá|gainál,
Harmat|ja szemem|nek
Azok|ra leszáll. (Kölcsey.)

Négyes lebegők :

Jár szám|kiüzöt|ten az ár|va fiú,
Dalt zen|gedez, és | dala oly | szomorú,
Oly é|des-eped|ve foly aj|kairól,
Hogy szik|la reped|ne hegy or|mairól.
Zeng tet|teket, a | haza szebb | idejét,
A ré|gi csatá|kat, az ő|si vezért.... (Vörösmarty.)

Négyes, negyedfelessel :

Halld, é|des anyám, | melegen | süt a nap,
Forr szin|te a vér | az erek|ben.... (Kisfaludy K.)

124. §. Változó menetűek oly sorok, melyek majd sebesen, majd lassan, majd mérsékelten folynak; ily sorok volnának alakithatók csupa piczihosszú lábakból; a magyarban nem használatosak, de a régi hellen és latin nyelvben legtökéletesebben képviseli azokat az ugynevezett szabad hatos-menő, melyben a verses gördület szinte prózává oszlik fel. A görög tragoediában előforduló négyes-lebegő is, ugy látszik, ennek röviditett, sebesebb menetü alakja. — Egyébiránt a szabad hatosban is, melyben a prózai gördülethezi hasonlóságnál fogva sehol sem kivántatik sormetszet, megkülönböztethetni egy korlátoltabb s egy korlátlanabb alakot. A korlátoltabb az, melynek páros számu lábai (tehát a második és negyedik) mindig menők maradnak; a korlátlanabb, mely még a páros számu lábakban is megszenved a lejtin s körösdin kivül, bármiféle, 2 v. 3 tagu lábat, melynek értéke két nyolczadnál nem kisebb s négy nyolczadnál nem nagyobb, tehát piczit, menőt, lépőt, szaporát, lebegőt, lengedit. Az utolsó (hatodik) lábnak mind a korlátoltabb, mind a korlátlanabb hatos-menőben vagy menőnek vagy piczinek kell lenni.

Digitized by Google

A korlátoltabb hatos-menő képlete tehát ez :

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	⏑ –	⏑ –	⏑ –	⏑ –	⏑ –	⏑ –
2.	⏑ ⏑		⏑ ⏑		⏑ ⏑	⏑ ⏑
3.	– –		– –		– –	
4.	⏑ ⏑ ⏑		⏑ ⏑ ⏑		⏑ ⏑ ⏑	
5.	⏑ ⏑ –		⏑ ⏑ –		⏑ ⏑ –	
6.	– ⏑ ⏑		– ⏑ ⏑		– ⏑ ⏑	

Például szolgáljanak e magyar közmondások (Rajnis után :)

Fazekas | korong | ról, var | ga kap | táról | beszél.
Bár Bécs | be hajt | sad ök | rödet, | csak ökör | marad.

A korlátlan hatosmenő képlete :

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	⏑ –	⏑ –	⏑ –	⏑ –	⏑ –	⏑ –
2.	⏑ ⏑	⏑ ⏑	⏑ ⏑	⏑ ⏑	⏑ ⏑	⏑ ⏑
3.	⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	
4.	– –	– –	– –	– –	– –	
5.	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	
6.	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	

Például ismét e közmondás :

Egy kis | dagana | tért keze | met el | nem vá | gatom.

A szabad hatos menőt, hellen és latin példányok után, használták egyes irók, mint Nagy Ferencz, Tóth László, Virág Benedek, a magyarban is; költészetünkben azonban ez alak nem honosult meg.

B) Lemenő sorok.

125. §. Emlitettük volt feljebb, hogy a felmenő sorok legközelebb rokonságban állanak a folyóbeszéd gördületével; és láttuk, hogy a szabad hatos-menőben e gördület csaknem egészen prózaivá olvad fel: természetes ennélfogva, hogy a lemenő sorok, melyek egyenes ellentétet képeznek a felmenőkkel, leginkább fognak birni a sajátos versi hangzatossággal, s esésök oly szorosan meghatározott lesz, mely kivételeket nem enged s

Digitized by Google

ezért több alakban még egyhanguságot is eredményez.

126. §. Helyeselnünk kell azon tudósok véleményét, kik aztállitják, hogy az első versnek szükségkép lemenő esésünek kelle tt lenni [1]; midőn ugyanis az ember a szabad folyóbeszédet megköté, mintegy megforditá azt: és igy az eredeti verssornak csakugyan a szanszkrit szlokaszt [2] tekinthetjük.

127. §. Müvészeti kifejlettségét, tetőzetét a lemenősor a hősi hatosban, a szorosabban ugynevezett hexameterben érte el.

128. §. A szlokaszban, mint első idomban, teljes hangmértéki következetességgel ki nem mutathatni ugyan a lemenő esést; hanem gördülete félreismerhetlenül lejti jel-

---

[1]) Bizonyitja még a lemenő sornak eredeti versességét a felütések elmélete is. Ezek t. i. csak felmenő soroknál alkalmaztatnak, s épen az által, hogy a sor első, jellemző hosszu tagja előtti hosszu egy, vagy rövid két tagot elmetszik, a sort lemenő esésüvé teszik. Alkalmazzunk felütést a felmenő sorban, kezdjük ennek lábait a felütés után számitani: s előttünk állanak a lemenő sorok képletei, törvényeikkel együtt. Ne feledjük e mellett, hogy felmenő sorból lemenőt igenis, de lemenőből fölmenőt felütés által nem alakithatni; lemenőkben nincsenek is felütések.

[2]) Az ind költészet s ezzel együtt a szlokasz vagy szloka feltalálását a körülbelül 1200 évvel K. sz. előtt élt Valmiki jósnak tulajdonitják. A rege ugy tartja, hogy Valmiki egykor lomb mögé rejtőzvén egy fiatal pár enyelgésében gyönyörködék, a mint egyszerre két gyilkos rohant az ifjura, kit megöltek. Valmiki, az árván maradt hölgynek bánatát enyhitendő, érzékeny panaszhangokban tört ki s e hangok önkénytelen szózenével gördültek ajkáról: igy támadt a szlokasz, az indek eredeti, s főleg elbeszélésben használatos párverse.

Digitized by Google

lemü. Áll a szlokasz két sorból, mindegyik sora 16 tagból [1]), melyeknek egyes párjai a sorvégén menő, különben többnyire lejti lábakat képeznek, közepett sormetszettel, — mint e következő verspár mutatja :

A remeték fejedelmét, a bölcseség birtokosát,
A jós Valmikit üdvözlöm, az üdvragyogó bünhödőt.

129. §. Eredeti verssornak a szlokasz alakját tekintvén, valóban meglephet bennünket a nagy hasonlat, mely ezen idom, s a magyar népdalokban uralkodó főjelleg között feltünik. Nem is emlitve, hogy a magyar dana esése is inkább zenei hang- , mint versmértékileg határozható meg, s hogy abban a hangsuly többnyire uralkodó szerepet játszik : már a tagok számának egyenlősége , s a sormetszetnek ugyanazon helye félreismerhetlenül tanuskodnak az emlitett rokonság mellett. Tény , hogy a legis legtöbb magyar népdal idoma — épen ugy mint a szlokaszi verspár — 16-16 tagos két sor (tehát a zenei oktáva képlete) , közepett sormetszettel , s általában lejti eséssel [2]). Több mint három negyed része a magyar danáknak : — szlokasz. Ezen alak uralkodik kiválólag a spanyol népköltészetben is, mely bensőleg szintén igen sok hasonlósági pontot mutat a magyarral. A sok ezer közül álljon itt példaképen azon régi nóta, mely a szerelmi szenvedély rabságába esett ifjunak panaszát tartalmazza :

---

[1]) Félregondolván e tagoknál a hangmennyiségi mértéket, juttassuk eszünkbe a zenei oktávaról, mint a legteljesebb gördület alapjáról mondottakat. A szlokasz e zenei oktávát képviseli — fejletlen, de határozott alakban.

[2]) A lejti esés kivántatóságánál fogva alakult bizonyosan az idegenből átvett felmenő esésü alexandrin is a magyarban lemenővé. Igy irvák többnyire a népies elbeszélések, Gyöngyösi, Gvadányi verses munkái, sőt egyes lyrai danáink is, mint például : „Nem anyától lettél,“

Digitized by Google

Ugy meg vagyok határozva, mint a csikó kantározva,
Szabadságom el van zárva, mint a madár kalitkába.

Ezen párversben, mint számtalan egyéb danáinkban, ha közelebbről nézzük, nemcsak a szlokaszt fogjuk felismerni, de még héberszerü párhuzamosságot is találunk.

130. §. Nem-e azért honosult meg, terjedt el nálunk oly sok a Kisfaludy Sándor alkalmazta, ugynevezett gyors-Himfy vers, mivel ez az eredeti - szlokaszféle — sorral mind esésre, mint metszetre nézve egyenlő, s csak egy taggal van kevesebbje mint annak? Nem-e azért honosult meg s részesült nálunk oly előszeretetes miveltetésben a hősi hatos is, mivel ennek tagjai száma szintén legközelebb jár [1]) a szlokaszféle sor tagszámához? S nem kell-e feltennünk, hogy az ugynevezett nagy aszklepiadeszi sor, melynek tagszáma összeüt az eredeti magyar danai sor tagszámával, szintén legjobb sikerrel meghonosulhatna verselésünkben?

131. §. Miért képezi a hősi hatos a lemenő sorok tökélypéldányát, arról alább még részletesebben szólandunk; most felveszszük tárgyalásunk fonalát, s a lemenő sorokat ugyanazon rendben veendjük tekintetbe, mint feljebb a felmenőket néztük.

132. §. Megjegyezzük még ujabb figyelmeztetésül, hogy a lemenő sorokban, mint a felmenők ellentéteseiben, az uralkodó lábak általában nem a párosszámu helyekre esnek, de a páratlan számúakra s ezenkivül az utolsóelőttire (ha ez nem volna is páratlan számu): a pótlá-

---

sat. A lemenés, a lejti esés kénytelen volt uralkodóvá lenni a magyar versben már a hangsulynál fogva is, mely — mint tudjuk — mindig a szó első tagjára esik, s igy a sorok is mindenkor első tagján nyugszik.

[1]) A hősi hatos legkisebb tagszáma 13, legnagyobb pedig 17; a középszám tehát itt is 15, mint a Himfy versben.

Digitized by Google

bak alkalmazása tehát a lemenő sorokban sokkal korlátoltabb, mint a felmenőkben, — mi azoknak már magában is határozottabban felismerhető hangzatosságot kölcsönöz.

133. §. Most már először a mérsékelt menetü lemenőket, az ugynevezett lejti sorokat fogjuk megtekinteni.

Lejti sorokban lejti lábak uralkodnak.

Legnagyobb lejti sor a nyolczas, mely nem egyéb a tisztára kifejlett szlokasznál, sormetszettel felében (azaz a negyedik láb után). Képlete a következő:

— ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ || — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑

Ezen alak, mint már emlitettük, versmértékileg uralkodó a magyar danában, bár tisztán ritka esetben fordul elő; műköltészetünk azonban tiszta kivitelü példányokat nagyobb számmal szolgáltat. Álljanak itt példaképen a következő sorok Garaytól:

Hon, di|cső hölgy, | szép ki|rályné, || oly nagy, | oly szent | a ke|belnek,

Hő fo|hászim | zsámo|lyodnál || im i|mádva esde|kelnek.

A nyolczadfeles lejtit költőink még inkább használják; általános esésére nézve ily sorokból áll a Himfyvers első két harmada is. Képlete ugyanaz, mint a nyolczasé, csak ennek utolsó tagja van elmetszve. Példaul (Bajzától):

Meglesz | a jók | mélta|tása || és a | vétek | felzo|kog,

Ha a | nagysze|rű bi|rószék || harso|nája | zúgni | fog.

Messünk el a nyolczadfelesből még egy tagot, s megvan a hetes lejti. Példa (Garaynál):

Mint ma|dár, száll | s zeng a | dalszó || légi | lebbe|nésben,

S vissza|hangzik | hölgyek, | ifjak || ére|ző szi|vében.

Ebből ismét egy tagot elmetszve, a hetedfeles lejti áll előttünk, melynek szintén a negyedik láb után szokott lenni sormetszete; a hatos lejtinél azonban a sormetszet már a harmadik lábra következik. Hatos lejtire, minő — hangmértékileg — az ugynevezett Zri-

Digitized by Google

nyisor (melyet magyar alexandrinnak szoktak nevezni) példakép álljanak itt Vörösmarty sorai:

Ah ne|kem tő|vis jut || a sze|lid vi|rágból,
Csalfa,| tűzte |len fény|| a csil|lagsu|gárból.

Egy tagot elmetszvén ebből, a hatodfeles lejti támad; példaul Bajzától:

Por szü|lötte, | kérjed || őt, a | lét u|rát.
Mérjen | itt a|lant kéjt, || mérjen | bút re|ád.

Az eddig emlitett lejti sorok a hosszabbak; a rövidebbek az ötösöknél kezdődnek, hol már megszünnek a sormetszetek is, de helyettök annál inkább igényli fülünk lábmetszetek sürübb előfordulását. Példák ötös lejtiekre számosan találhatók költőinknél. Ezekből, ismét a végső tag elmetszése által, ötödfelesek, — az ötödfelesekből, hasonló módon, négyesek, — negyedfelesek, hármasok, harmadfelesek, kettesek származnak. A rövidebb lejti sorokra nézve megjegyzendő, hogy közölök a magyar költők különösen szeretik a csonka lábbal végződőket használni, nevezetesen a negyedfeleseket. Ezeknek egy példája:

Int a | pálya, | ifju | hős!
Karddal, | észszel | légy e|rős. (Bajza.)

134. §. A folytonos lejti esés nagy egyhanguságot szülvén, megengedhető volna, hogy a költők, valamint em érséklett menetet lejti lábak helyén is alkalmazott lépő lábakkal szokták lassítani, ugy azt közben közben viszont lengedikkel gyorsithassák, — mely utóbbi eset azonban nálunk igen ritkán fordul elő. 1)

135. §. Gyakoribbak az egészben sebes folyamatu lemenő sorok, részint csupa lengedi lábakkal, részint ezekre következő lejti vagy csonkalábbal, mint például Kisfaludy Károlynál:

Hajnali | kellemü | fény
Hinti mo|solygva su|gárát,

1) Lásd Katonától: „A holdhoz.“

Digitized by Google

Melyre az | ifju re|mény
Rakja le | föllegi | várát.

Gyorsitott lejti sorok azok is, melyekben lejti lábak lengediekkel vegyitve fordulnak elő, milyenek p. o. a phalaekuszi, melyben két lengedire két lejti következik; az adoniszi, mely egy lengedi- s egy lejtiből áll, és mások.

Ezek után a kisebb és nagyobb szapphói sor mint olyan volna emlithető, melyben majd lépő lassitja, majd lengedi gyorsitja a lejti esést; hanem e sorok nézetünk szerint inkább a változó menetü sorok közé tartoznak.

136. §. A lassitást lépők, a gyorsitást lengedik eszközén a lemenő sorokban, természetes, hogy egyhanguzölhet ságtól legmentebbek s mindamellett legtökéletesb esésüeklesznek oly sorok, melyekben a lejti lábak helyett lépők és lengedik fordulnak elő. A lépő, mint tudjuk, hangmennyiségi értékre nézve megegyez a lengedivel, s igy a belőlök vegyest alkotott sor, az egyhanguság elkerülése s a legnagyobb változatosság [1]) mellett is egyöntetü marad, — s képes ezenkivül majd lassubb, majd gyorsabb menetre. Mindezen előnyök együvé foglalvák a hősi hatosban, mely szintugy képezi a lemenő sorok végfokát, mint a szabad hatosmenő a felmenőkét, — csakhogy ez utóbbi már a prózához képez átmenetet, a hősi hatos pedig ellenkezőleg a verses hangzatosság legtökélyesebb példánya.[2]) Ezenkivül a legkellőbb tagszáma levén [3]), épen elég hosszu arra, hogy benne a költő kényelmesen mozogva, fejezhesse ki magát.

---

[1]) Emlitettük feljebb, hogy a hősi hatos harminczkétféle alakot képes felvenni.

[2]) Azon ellentétnél fogva, melyet a hősi hatos és a szabad hatosmenő egymással képeznek, az utóbbi elnevezetett megforditott hexameternek.

[3]) Mint tudjuk, a hősi hatosnak 13-tól 17-ig, középszámmal tehát 15 tagja van.

Digitized by Google

Hogy a hősi hatosnak kerekded, befejezett esése legyen, végső lába megpihenőleg lassu menetü, azaz lépő (mely azonban a végtag közönyössége miatt lejti is lehet); hogy azonban e lassuság ellensulyozva legyen s a sorból a sebesebb menet jelleme is kitünjék, a végelőtti lábnak lengedinek kell lenni, — csak ritkán engedtetvén meg, hogy ennek helyét lépő pótolhassa (mely esetben aztán az ezt megelőző lábnak kell okvetlenül lengedinek lennie).

Változatosságát és szabad mozgását a hősi hatosnak emeli még azon körülmény, hogy sormetszet elő nem fordul benne. Annál inkább kivánatosak azonban a lábmetszetek, mert ezek nem léte esetében az egyhanguság kikerülhetlen volna. Minél több lábmetszettel bir a hősi hatos, annál jobb; de okvetlenül kell lábmetszetnek lenni a harmadik láb fele vagy háromnegyede után. E lábmetszet annyira lényeges itt, hogy általa két felé osztottnak tekintvén a hatost, harmadik lába első tagját, melyre a lábmetszet rendesen esni szokott, némelyek szinte mint végtagot közönyösnek tekintik s néha e helyre hosszu helyett rövid tagot ejtenek. (Ezen harmadfél első láb, mint alább látandjuk, önállólag is, majd egyszeresen, majd kétszeresen előfordul, és igen alkalmas kisérete a hősi hatosnak, ha ez nem hosszabb elbeszélés, hanem inkább érzelmek s gondolatok előadására használtatik.)

A mondottak nyomán a hősi hatos képlete következő leend:

1.	2.	3.	4.	5.	6.
— ⏑ ⏑	— ⏑ ⏑	— ⏑ , ⏑ ⏑	— ⏑ ⏑	— ⏑ ⏑	— ⏑

Vagy, azon ritka esetekben, midőn — költői festés végett — a lengedi láb nem az ötödik, de a negyedik helyen áll:

Digitized by Google

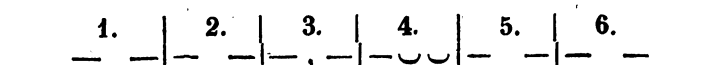

Tegyük ide példákul Vörösmarty sorait (kettős vonásokkal a lényeges, jellemző lábmetszetet jelölve):

Ők, kiket | annyi ha|lál || meg | nem fá|raszthata, | kikkel
Nem bírt | a hadi | vész, || az i|dő mé|lyébe me|rültek,
S hamvai|kat már | a || szel|lő sem | lelheti | többé.
Még maga | áll a | hegy, || tete|jén sok | század u|tán is
Véren | nőtt fű|vel || koszo|rúzva u|ralkodik | a hír.
Vajha, mi|dőn oda | tér || hon|unk fia, | el ne fe|lejtse
Őseit, | és szaba|dabb || lé|lekkel | zengje u|tánunk:
Cserhalom, | a te te|tőd || dia|dalnak | büszke te|tője!

A hősi hatos megrövidített alakjainak tekinthetők: a már feljebb emlitett adoniszi sor, mely nem egyéb a hősi hatos végső két lábánál; a pherekrateszi, azaz a hősi hatos végső három lába, oly formán, hogy ezek elseje mindig lépő vagy lejti legyen; továbbá a hősi négyes, mely ismét nem egyéb, mint a hősi hatos végső négy lába; és végezetül a kisebb sztezichori, melyből a hősi hatosnak első lába hiányzik. A hősi hatos meghosszitott alakját látni részint a nagyobb sztezichori sorban, melyben a hősi hatos lábai előről egygyel megtoldatnak; részint az ibikuszfélében, melyben a hősi hatos végső lába lengedivé vagy ugratóvá lesz; részint végre az archilochuszi sorban, mely hét lábból áll, melyeknek középsője lengedi, három elseje vagy lépő vagy lengedi, három végsője lejti. Mindezen alakok azonban nálunk kevéssé használatosak, mit nem is igen sajnálhatni.

Sokkal inkább, és méltán, honosult meg nálunk azon alak, mely a hősi hatosnak harmadfél első lába kettőzetéből ered, s melyet — minthogy kétszer harmadfél lábból áll — szorosb érlelemben ötösnek, pentameternek szokás nevezni.

Digitized by Google

Ezen ötös sor ennélfogva két részből áll, melyeket sormetszet választ el egymástól, s melyeknek mindegyike a hősi hatosnak harmadféi első lábát képezi, ugy azonban, hogy a második részben sohasem szabad lépő lábaknak előfordulni.

Ezen szabályok szerint az ötös képlete következő :

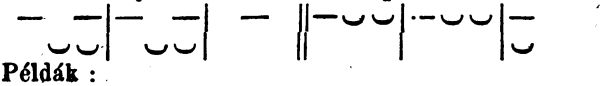

Példák :

Nem mind | jó aka|ród, || a ki re|ád moso|lyog. (Km.)
Bátran | lépj, hogy u|több | rény koszo|rúzza fe|jed. (Kölcsey.)

Előfordul az ötösnek második része külön is, önállólag, például a feljebb, Kisfaludy Károly után idézett vers első és harmadik sorában, vagy pedig Virágnál :

Por, hamu, | semmi va|gyunk.

C) Váltakozó menetű sorok.

137. §. A váltakozó menetű sorokat ugy határoztuk meg hogy azok fel is le is menő eséssel birnak. A magyar nemzeti zenét vevén alapul, Fogarasi és Erdélyi helyesen állitják, hogy az váltakozó menetű sorok kiséretét igényli, s ily sorokat sikerült is nekik népdalainkban válogatva kimutatni. Ohajtandó volna ennélfogva, hogy költőink igyekeznének ily váltakozó sorokban irni verseiket, melyek aztán bizonyosan legtökéletesebben tétethetnének igazán magyar szellemű zenére.

138. §. A váltakozó menetű sorokban vagy a lábak magok is váltakozó menetűek, p. o. az ugrató, körösdi, lengedező, toborzéki; vagy a lábak különkülön tekintve csak egyféle menetűek ugyan, de összetételök által adnak majdjd mafel-, lemenő esésta sornak, melyben előfordulnak; vagy végre váltakozó lábakból áll a sor, hanem ezek, esésre nézve, egymás között is különböznek. Az első esetben nevezhetjük a sort egyszerű, a két utóbbi-

Digitized by Google

ban összetett váltakozónak. Nálunk az egyszerűek inkább alkalmazhatók s inkább is meghonosultak mint az összetettek.

139. §. Mind az egyszerű, mind az összetett váltakozó sor lehet ujra kétféle, a mint vagy felmenéssel vagy lemenéssel kezdődik. A magyar zenében inkább az utóbbi van megalapitva.

140. §. Szóljunk már most egyenkint a váltakozó sorok egyes fő alakjairól.

141. §. A váltakozó menetű soroknak a hellen s római költészetben divatozott alakjai közül különösen négyféle alak ment át a magyar költészetbe: az ugynevezett skazon, az alkajoszi, a szapphói, s a lengedezők.

A skazon vagy sántavers legkevésbbé divatos; nem egyéb ötös menőnél, utána vetett lejtivel (v. lépővel).

Divatosabbak lettek az alkajoszi és kisebb szapphói, melyek egyenlő tagszámuak (11), s egymással ellentétet képeznek, a mennyiben az elsőnek előrésze fel-, utórésze pedig lemenő, a másodiknak meg előrésze le-, utórésze pedig felmenő. A menés megfordultát mindkettőnél sormetszet jelöli.

Az alkajoszi sor képlete:

⏑ — | ⏑ — — || — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑. Példa:

Romlás | nak indult || hajdan e | rős magyar,
Nem lá | tod, Árpád || vére mi | ként fajul! (Berzsenyi.)

A kisebb szapphói sor képlete:

— ⏑ — | — — || ⏑ ⏑ — | ⏑ — | ⏑. Példa:

A derék | nem fél || az idők | mohá | tól,
A kopor | sóból || kitör és | eget | kér. (Berzsenyi.)

Leginkább kedvelték meg azonban költőnk a lengedező sorokat, melyeknek jelleme leginkább is hangzik össze a magyar dallammal. A görög és latin költészetből átvett lengedező sornak első lába lépő, utolsó lába piczi (v. menő); e két végláb között van egy, vagy két, vagy három lengedező: ha egy, akkor a sor glykoninak

Digitized by Google

mondatik; ha kettő, akkor kisebb aszklepiadeszinek; ha három, akkor nagyobb aszklepiadeszinek [1]). A lengedező lábakat kell, hogy sormetszet válaszsza el egymástól.

142. §. A classicus iskola növendékei költőink között bebizonyitották, hogy nyelvünk minden erőszakolás nélkül képes visszatükröztetni legszabatosabban mindazon változatos idomokat, melyeknek példányai a görög és latin versirodalomban találhatók; itt volna már az idő, hogy nyelvünk hajlékonyságát öntudatosan és komolyan használjuk fel, különösen a lantos költészet fajaiban, melyeknek nem csupán szépen szavalhatóknak, de

[1]) A glykoni 8, a kisebb aszklepiadeszi 12, a nagyobb aszklepiadeszi 16 szótagu; s ezért, és lengedezői miatt, melyeknek hintázata képezi a magyar dallamban az uralkodó esést, mondatott volt feljebb, hogy a nagyobb aszklepiadeszi sor annyira rokon az eredeti magyar dalsorral. Régibb költőink az alexandrin-sort is ugy alakiták át, mintha három lengedezőből állana, melyeket sormetszetileg is elválasztának egymástól; tehát a nagyobb aszklepiadeszi sor esését adták neki, csakhogy első és utolsó lába el van mellőzve. Kár, hogy mai nap nem ezen esés mintája szerint irják költőink a 12 tagu sorokat; holott ezen esés oly szépen összefér a (már hangsulyi szabályunknál fogva főszerepü) lejti jellemmel is, miután a lengedező maga ugyis lejtivel indul meg. — Ugyancsak a 12 tagu sornak népdalainkban van még egy másik szép alakja, mely hasonlag váltakozó menetü, s mely nem 3 négytagu, de 4 háromtagu lábból áll: az első láb ugrató, a második és harmadik körösdi, a negyedik ismét ugrató; sormetszet a második láb után kell, de jó, ha mindegyik után van. Kéttagu lábakra elemezvén fel e sort, ugy találjuk, hogy első fele három lejtit, második fele három menőt képez.

Digitized by Google

szépen zenére, magyar zenére alkalmazhatóknak is kell lenni. Hogy pedig magyar zenére alkalmazhatók legyenek dalaink, szorgosan kell tanulmányozni magának a magyar zenének jellemét, mert csak igy adhatjuk meg versünknek azon hangzatosságot, melyet a nemzeti zene igényel. E részben eddig szerencsés eredményeket nem birunk felmutatni: egy részről ugyanis azok, kik a classicus versmértékeket tanulmányozták, többnyire nem voltak egyszersmind zeneismerők, s az azokból méritett tanulmányt nem átalakitólag, de csak utánzólag alkalmazták nyelvünkre, — utánzólag annyival inkább, mert kevésbbé is foglalatoskodtak tulajdonképi danák, azaz danolni való versek, mint pusztán olvasni, legfeljebb szavalni való költemények irásával; más részről viszont azok, kiket akár valódi hivatás, akár csak hajlam danaköltőkké tett, hasonlóképen többnyire nem értenek a zenéhez, sőt kellően a versmértékek belső szervezetét sem ismerik, s igy az ő alkotásaik jóformán csak ösztönszerü utánzatok, melyekben csak a tagoknak számára s a rimes összecsengésre van ügyelet, de nem a lábakra s ezek mértékére.

143. §. Itt találtuk helyén, megtenni ez észrevételt, mert a lengedező láb az, melyet voltakép magyar verslábnak nevezhetünk, s igy különösen a lengedező menet is jellemzi a magyar dalt. Előfordulnak ugyan benne, a lengedezőn kivül, a többi — három vagy négy tagu — váltakozó menetü lábak is, u. m. a toborzéki, az ugrató s a körösdi; de valóban uralkodónak mégis a lengedezőt kell ismernünk.

144. §. A lengedezőnek uralkodása oly egyetemes a magyar danában, hogy minden ugynevezett „lassu"-nak első lába, kivétel nélkül, lengedező; s számosak danáink között nem is állanak más, mint csupa lengedező lábakból.

145. §. Helyszüke s danamértékeink számtalansága

Digitized by Google

nem engedik egyenkint elsorolnunk mindazon sorok képleteit, melyek a magyar dalokban előfordulnak. Álljanak itt csak némelyek a nevezetesebbek s ismertebbek közöl.

Főbb magyar dalai sorok képletei [1]):

1) —⏑⏑—|—⏑⏑—||—⏑⏑—|—⏑⏑—
(Ereszkedik le a felhő. . . .
Most viszik az ablak alatt . . . . s egyebek.)

2) —⏑⏑—|⏑— —⏑||—⏑⏑—|⏑— —⏑
(Felfogadám az egekre. . . . .
Ez a világ a milyen nagy. . . .
Jegenyefa tetejébe . . . . stb.)

3) —⏑⏑—|—⏑⏑—||—⏑⏑—|⏑— — ⏑
(Káka tövin költ a rucza. . . .
Átok fogta meg a magyart. . . .)

4) —⏑⏑—|—⏑⏑—|— — —
(Magasan repül a daru, szépen szól . . . .
Kitették a holttestet az udvarra . . . .)

5) —⏑⏑—|—⏑⏑—|⏑—⏑
(Kezemben van már az uti levelem. . . . .
Deres a fű, édes lovam ne egyél. . . .
Bús az idő, bus vagyok én magam is . . . . stb.)

6) —⏑⏑—|—⏑⏑—|—⏑—
Megkövetem a tens nemes vármegyét. . . .)

7) —⏑⏑—|⏑— —⏑|⏑—⏑
(Az alföldön halász legény vagyok én. . . .)

8) —⏑⏑—|—⏑⏑—|— —
(Sárga csikó, sárga csikó, sárga. . . .
Nem iszom bort, fogadásom tartja. . . .)

9) —⏑⏑—|⏑— —|—⏑—
(Cserebogár, sárga cserebogár. . . .
Bécs várostól nyugatról keletre. . . .)

---

[1]) Felesleges megjegyeznünk, hogy a szöveg mértéke nem mindenütt egyez pontosan a dallam mértékével.

Digitized by Google

10) —⏑⏑—|⏑— ⏑||—⏑⏑—|⏑——
(Nagy gazda volt az apám, hej sokat is hagyott rám....)
11) —⏑⏑—|———||—⏑⏑—|———
(Veres bársony süvegem. . . .)
12) —⏑⏑—|⏑——||—⏑⏑—|⏑——
(Csabacsüdi határon. . . .)
13) —⏑⏑—|— —||—⏑⏑—|——
(Rab vagy. . . .)
14) —⏑—|—⏑—|—⏑⏑—|——
(Azt mondják, nem adnak. . . .)
15) —⏑—|—⏑—
(Hidegen fú a szél. . . .)
16) —⏑⏑—|— —|—⏑—
(Ha te tudnád mennyit szenvedek. . . .
Hortobágyi pusztán. . . .)
17) —⏑—|⏑—⏑||—⏑—|———
(Széles viz a tisza. . . .)
18) —⏑⏑—|—⏑—||—⏑⏑—|—⏑—
(De mit törõm fejemet. . . .)
19) ⏑—|—⏑⏑—|— [1])
(Ha meghalok se bánom. . . .)
20) ⏑——⏑|⏑——⏑||—⏑|—⏑|⏑—⏑
(Beh híjába. . . .)
21) —⏑⏑—|— —|——
(Nem magam jöttem én ide. . . .)
22) —⏑⏑—|—⏑⏑—||⏑——⏑|——
(Nincsen nekem semmi bajom. . . .)

Stb., stb.

146. §. Mielõtt most már a verses hangzatosság azon elemétõl, melyet a vers mértékének nevezénk s melynek tárgyalását ezennel befejezzük, átmennénk azon hangzatossághoz, mely a rímben alapszik s mely amahoz ugy

[1]) Felütéssel, s egyszersmind csonkalábbal. Csonkaláb és felütés nélkül ez volna képlete : ⏑— —⏑|⏑— —.

Digitized by Google

áll, mint minőség a mennyiséghez; megujitjuk figyelmeztetésünket a magyar költőkhez, hogy verseikben ne csupán a tagszámra figyeljenek, de legyenek tekintettel azon jellemzetes mértékre is, mely a magyar dallamokban nyilatkozik s melynek szorgos megtartása mellett a rím dolgában nagyobb szabadságot engedhetnek magoknak. (Ezekre is még a sorfüzetek rovatában visszatérendünk.)

Második szakasz.

Rímtan.

147. §. A vers elemeinek egyikét a mérték, másikat a rím képezi. Amaz általában a hangok gördületére vonatkozván, kiterjed a vers minden szavára, szótagjára [1]); ez utóbbi a hangok összecsengését illetvén, csak azon egyes szavakra, tagokra, hangokra van figyelemmel a versben, melyeknek összecsendülniök kell.

148. §. Rímben nem a hang összevágó mennyisége, de minősége jön tekintetbe; enm egyenlőség a hangok esésében, de magokban a hangokban.

149. §. Minthogy a rím, nem ugy mint a mérték, az egész versre, hanem ennek csak egyes hangjaira vonatkozik: természetes, hogy egy részről rövidebben tárgyalhatjuk a rímről, mint a mértékről szóló tant, más részről pedig a rímtanban egészen más osztályozást kell követnünk, mint a mértéktanban.

---

[1]) Épen ezért határozott és szigoru mértékkel biró nyelvek, mint a görög és latin, nem szorultak rímre, mely azokban teljesen visszásnak is mutatkozik, mert nem eredetileg belőlök fejlődött, hanem csak kivülről alkalmaztatott reájok. A mi verseink hangzatosságát azonban a rím emeli és diszíti, mert határozott mértékkel biró nyelvünknek ép oly eredeti magyar rím-, mint-mérték-alakjai vannak.

Digitized by Google

150. §. A mértéktan tekintetbe vevé egyenkint a tagokat, lábakat és sorokat, mint melyekben a mérték magát érvényesíti; a rím azonban csak egyenlő hangok összecsengésében állván, annak különféleségeit magoknak a hangoknak különféleség szerint kell meghatároznunk.

151. §. A hangok, melyekből beszédünk áll, vagy mássalvagy magánhangzók levén, a rím háromféleképen fordulhat elő: vagy csupán mássalhangzókban; vagy csupán magánhangzókban; vagy mással- és magánhangzókban együtt.

152. §. Egyenkint kell ennélfogva szólanunk: 1) a mássalhangzós rímről (alliteratio); 2) a magánhangzós rímről (assonantia); és 3) a teljes rímről, melynek egyik szabadabb alfaját a sajátkép magyarnak nevezendő (némelyektől hibásan assonantiának nevezett) rím képezi.

1. A mássalhangzós rímről.

(Alliteratio.)

153. §. A mássalhangzós rímet a rím legalsó fokának, legfejletlenebb alakjának tekinthetni, mely játékképs kivételesen előfordul ugyan minden nyelvnek mind verses mind prózai irodalmában (sőt rendkivüli bőséggel a magyar szólásmódokban és közmondásokban is), mely azonban határozottan s szabályszerüleg csak a skandináv népek költészetében otthonos. Miként neve is jelenti, egyenlő mássalhangzók többszörösségében áll; még pedig versben ezen egyenlő mássalhangzók mindenkor a szó kezdetén, hol az leginkább nyomatik meg, fordulnak elő. Például:

Fogd, férfi, a felvert
Ellenre a fegyvert.

154. §. Természetes, hogy minél keményebbek a mássalhangzók, melyek e rímre használtatnak, annál erősebb s hatásosabb az alliteratio; leggyengébb tehát azon mássalhangzóknál, melyek átmenetet képeznek a magánhangzókhoz (h, j, v,). Minthogy minden szó, mely magán-

Digitized by Google

hangzóval kezdődik, gyenge szellettel — többnyire torok-szellettel — szokott kiejtetni, a magánhangzóval kezdődő szavak egymás között mind alliteratiót képezhetnek. Erősbül az alliteratio, ha azt két két mássalhangzó, p. o. pr, st, sat. képezi (mit azonban magyar nyelven lehetlen megkisérleni).

155. §. Alliteratiora leginkább rövid sorok alkalmasak, mert ezekben leggyorsabban következnek egymásra az egyenlő mássalhangzók.

156. §. Az alliteratio többnyire két-két sorban használatos, még pedig azon szabálylyal, hogy az első sorban mindig több legyen az alliterált szó, mint a másodikban, mely az előbbinek már csak mintegy viszhangja.

157. §. Nálunk az alliteratio nincs gyakorlatban, habár azt mindenre képes nyelvünkben igen könnyen lehet is alkalmazni; s ezért csak rendszeresség tekintetéből kellazt, valamint az assonantiát is, tárgyalásunk fonalára fűzni.

2. A magánhangzós rimről.
(Assonantia.)

158. §. Mig az alliteratió különösen az éjszaki (eredetileg valamennyi germán) népeknél jött gyakorlatba, az assonantia kivált délibb, főleg a spanyol nyelvben ottohonsabb. Amaz a mással-, ez a magánhangzók egyenlőségében áll; amaz a szók kezdetén, ez végén — mint kihangzás — fordul elő.

159. §. Uralkodó szabály ugyan az assonantiára nézve, hogy két szótagra kell kiterjednie; de fordulnak előegy szótaguak is, és ezekben aztán igen igen csekély az öszhangzás. Assonantiák: nyáron — látom; szép — fény; stb.

160. §. A hangzatosságnak mintegy testét a mássalhangzók, lelkét pedig a magánhangzók képezvén, természetes, hogy hangzatosság tekintetében mind az alliteratio, mind az assonantia tökéletlen idom. Abban kellem, ebben

Digitized by Google

erő hiányzik; amott össze nem olvadnak a hangok, itt pedig nincs támaszuk. Igy az alliteratio és assonantia hiányosságai önkényt azon rimhez vezetnek át bennünket, mely a két előbbinek előnyeit egyesíti s melyet ennélfogva teljes rimnek, vagy szorosb értelemben ugynevezett rímnek szokás mondani.

3. A teljes rimről.

161. §. Az adott előzmények után könnyü lesz a teljes rim (Csokonai szerint „sarkalat") fogalmát meghatározni. Teljes rim (melyet ezentul egyszerüen csak rimnek fogunk nevezni) oly szavakban fordul elő, melyeknek kihangzása mind magán, mind mássalhangzókra nézve egyenlő.

162. §. Ha ez egyenlő kihangzás csak egy szótagban fordul elő, a rim egytagu lesz, — ha két szótagban, akkor kéttagu. Az egytagu rímet férfi-, a kéttagut nőrimnek szokás nevezni: s amannak hangmértéki jelleme rendesen az, hogy menő vagy piczi lábnak befejezését képezi (p. o. visszajött — az üldözött); míg ez, t. i. a kéttagu rím, lépő vagy lejti láb szokott lenni (p. o. átok — rátok). A magyar nyelvben azonban ott is, hol a mérték csak egytagu rímet igényel, gyakoriak a kéttaguak (p. o. felé — lelé), mi által a vers hangzatossága nagyon emelkedik. Van ezenkivül háromtagu rím is, melyet lengedinek neveznek, mert csak mint lengedi láb bir hangzatossági értékkel (p. o. elleni — kelleni); különben három szótag egyenlő kihangzása ép oly ritka, mint felesleges is, miután már a kéttagu rím is annyira elegendő hangzatosságot kölcsönöz a rímelt soroknak, hogy igenis czélszerű azt egytagu rimmel váltakoztatni, ha ki akarjuk kerülni az egyhanguságot.

163. §. Épen az egyhanguság kikerülése végett jó rímhez csak azon hangok egyenlősége kivántatik, melyek az illető (utolsó vagy utolsóelőtti) szótagnak magánhang-

Digitized by Google

zójától kezdve következnek. (Ezen szavakban például : körül — kerül, a rím : ül — ül, nem pedig : rül—rül.) Ennélfogva teljes férfirímmé lehet az assonantia is, ha a szó magánhangzóval végződik, p. o. fiu — szomorú.

164. §. A mi a rímre nézve uralkodó szabályokat illeti, ezeknek fője az, hogy ugyanazon szó önmagával nem képezhet rímet. — Ezen főszabály különösen a magyar nyelvben igen igen csökkenti a szokás szerinti tiszta rímek számát, miután az egyféle képzők és ragok is, ha többször fordulnak elő, ugyanazon szóknak tekintendők. [1])

165. §. Ezen szabályból következik, hogy minél inkább eltérnek egymástól (akár nyelvtani jellemökre, akár értelmökre nézve) a rímet alkotó szavak, annál szebb leend a rím. Igy szép, ha névszóval igét, vagy névhatározót, vagy igehatározót, vagy melléknevet, vagy legalább ellentétes értelmű más névszót, vagy egyessel többest, mult idejü igével jelmultat, jövőt vagy jelent rímelünk. A szépészeti ellenzet (contrast) annál bájolóbb, minél inkább ellentétesek egymással a kihangzásban mégis egyenlő szavak.

166. §. A rím többi szabályai a kihangzás egyenlőségére, tehát magokra az egyező hangokra vonatkoznak.

167. §. A hangzás egyenlősége először is megkivánja, hogy rövid magánhangzó csak ugyanazon röviddel, nyujtott magánhangzó csak ugyanazon nyujtottal, egyes mássalhangzó egyessel, kettőzött mássalhangzó kettőzöttel rímeltessék ; s kettőzött mássalhangzónak rímelése egyes mássalhangzóval csak azon két esetben engedhető, ha az vagy a véghangot képezi (p. o. öt — előtt),

[1]) De kétféle értelmü, habár egészen egyféle hangokból álló szavak nem ugyanazonosak és helyesen rímelhetők; például sir (sepulcrum) és sir (plorat), vagy égnek (coelo) és égnek (ardent).

Digitized by Google

vagy pedig előtte nyujtott magánhangzó van (p. o. láttok — barátok). Nem jó rímek tehát, sőt nem is rímek: halvány — állvány; kérek — kerek; lelé — mellé; ettek — retek; sat.

168. §. Minthogy a hangzás egyenlőségét a kiejtés, nem pedig az irás feltételezi, rímet képeznek oly szavak is, melyek ugyan nem egyenlőn iratnak, de mégis egyenlőn ejtetnek ki, p. o. egy—eredj; adta—miatta; mutatja—atyja; látja—bátyja; stb.

169. §. A magyar verselőnek szabadsága van az egymással nem egészen egyenlő, de rokon mássalhangzókat is alkalmazni, minők **k** és **g**, **p** és **b**, **t** és **d**, **ty** és **gy**, **sz** és **z**, **s** és **zs**, **cz** (**tsz**) és **dz**, **cs** (**ts**) és **ds**, **n** és **ny**, **l** és **ly**. Használhatók tehát: nap—hab, vak—harag, alatt—halad, konty—rongy, csősz—főz, kos—rozs, metsz—edz, tapintsa—findzsa, járván—szivárvány, áll—király; stb. E szabadsággal azonban leginkább a szótag utólsó hangjában lehet élni; a rím közepén lehetőleg egyenlő hangokat kell használni.

170. §. A magánhangzók közől csak a kétféle rövid cserélése megengedhető, hanem ez is csak kéttagu rímben.

171. §. Mindezen szabadságok daczára azonban a magyar rímelés igen szükhatárok közé szorulna, ha nyelvünk szelleme nem alkotott volna magának egy eredeti rímalakot, mely az alliteratio és assonantia előnyeit szintén egyesíti, de a jellemeztük teljes rimnél sokkal szabadabb. Ezen rímet, mely a teljes rímnél épen nem alábbvaló s mely más nyelvekben elő nem fordul, magyar rímnek nevezzük.

172. §. A szavak végéhez tapadó képzőink s ragaink bősége miatt nálunkfelette ritkák azon teljesrímek, melyeknek kihangzásai egymást tökéletesen takarják, egymással szinte mathematikailag szigoru egyenletet képeznek, de változatlan egyenlőségöknél fogva némi egyhanguságot

Digitized by Google

is eredményezhetnek. A teljes rímeket különben nyelvünk könnyen nélkülözheti, mert oly szabatos és tiszta hangmértéke van, minővel a mai nyelveknek egyike sem dicsekhetik. Nélkülözheti pedig nyelvünk a teljes rímek bőségét annyival inkább, minthogy ezek helyett az eredeti magyar rímben sokkal változatosabb, erőteljesebb rímalakja van, oly rímalak, mely a hangok hasonlósága mellett azok különbözőségét is — az összhangzatnak nem ártva — feltünteti, s ezen ellenzetnél fogva épen oly szép mint hangzatos.

173. §. A magyar rím csak a teljes rímszabadabb alakja. Magánhangzóira nézve nem uralkodik benne más törvény, mint a teljes rímben, sőt ez a magyar rímben még szigorúbb, a mennyiben a végtagban nem engedi a közép e-nek nyilt e-veli fölcserélését. A magyar rím szabadabb mivolta ennélfogva csak a mássalhangzók korlátlanabb kezelhetésében áll.

174. §. A mássalhangzók ezen korlátlanabb kezelhetése három fő pontban meghatározható: 1) a mássalhangzók, melyek a rímet alkotják, nem mind egyenlők (p. o. árok — látok, galamb — alant, halom — falon, párját — várják); 2) a rímet alkotó mássalhangzók egyenlők, de helyök van felcserélve (p. o. szedek — neked, azt — siratsz); 3) a mássalhangzók egyike sem egyenlő a másikkal (p. o. kárban — csináltam, alszik — viradtig).

Az egymással nem egyenlő mássalhangzók kell, hogy lehetőleg rokonok legyenek. Rokonok egymás között: d—t, gy—ty, g—k, b—p, v—b, v—f, dz—cz—sz, ds—cs—s, z—sz, zs—s, z—s, l—r, l—ly, m—n, n—ny. Példák: térdel — vérttel, kedden — ketten, atyja — adja, boglya — pokla, épen — szivében, páva — kába, búv — csúf, edz — perecz — eresz, bácsit — ásit, gólya — szóla, rajz — arcz, sat. (Ha rím közepén egyenlők a mássalhangzók, a végmássalhangzók lehetnek nemrokonok is; hanem ekkor legalább kiejtésök

Digitized by Google

lágyabb vagy keményebb mivoltára, fajra nézve egyeznek: t—k—p; d—g—b; sőt ovatosan j—h—v is. Például: arat — nyarak — harap; éléd — elég — elébb.)

175. §. A magyar rimnél különben sohase feledjük, hogy csak ugy lehet jó, ha a rimet alkotó tagok egymással hangmértékileg tökéletesen egyeznek; miből következik, hogy hangtorlatos tagnak, ha magánhangzója nem nyujtott, csak szintén hangtorlatos tag felelhet meg. Nem rimek tehát például: éled — veled, fordúl — vadúl, huszárt — beosztják, idő — intő, harmat — marad, veszt — eget, stb. (Midőn a hangtorlatos tag nyujtott magánhangzóval bir vagy nyujtottan kiejthető, akkor a hangtorlat mellőzhető, p. o. már most — városst; érsz — kéz; hold [1]) — szót; volna [2]) — róna.)

176. §. Minél kevésbbé összhangoznak a rim derekán levő mássalhangzók, annál szigorubban kivántatik a vég mássalhangzók egyenlősége vagy közel rokonsága; minél tökéletesebb pedig az összhangzás különben, annál inkább elnézhetni a vég mássalhangzók eltérését, sőt olykor kimaradását (p. o. harangot — barangol, sárga halál — szárnya alá). Az utórész gyengeségét olykor ellensulyozhatni részint több mint két tag összerimelésével (mint a fentebbi „harangot — barangol" és „sárga halál — szárnya alá"), részint pedig alliteratióval (halmán — hajtá), sőt egész tag ismétlésével (várban — vártam).

177. §. A magyar rimről elég legyen ennyi. Mindenkinek ajánljuk azonban megolvasni az Uj M. Muzeum 1854-dik évi folyamának martiusi füzetében A. János értekezését, ki a magyar rimnek (melyet — bizonyosan a

[1]) = „Hód."
[2]) = „Vóna."

Digitized by Google

magánhangzók változhatlansága miatt — ő is assonantiának nevez) elméletét első igyekezett megalapitani.

178. §. Hátra van még néhány szóval megemlékeznünk a rimek számáról és helyéről.

179. §. A rimek számát illetőleg, ez rendszerint kettő, és pedig többnyire közvetlenül egymásután következő sorokban, a midőn is a rimelt sorok képlete : aa, bb, cc, dd, stb.

Példaul :

Kit veszély nem rettege**t**, (a)
Az nyer győzedelme**ket**. (a)
Int a pálya, ifju h**ős**! (b)
Karddal, észszel légy er**ős**. (b)

Gyakoriak azonban az esetek, hogy két (egyrimű) sor közé egy vagy több (akár más rimű, akár épen rimetlen) sor tétetik : axa, bxb, cxc, stb.; vagy pedig axxa, bxxb, — és igy tovább.

Példa az első (axa) képletre :

Ott mosolyg a rónat**áj**, (a)
De a messze távozónak (x)
Szive vérzik, szive f**áj**. (a)

De mindezen s még több változatokról részletesebben szólni, az alaktan feladata.

180. §. A mi a rímek helyét illeti, ez közönségesen a sorok vége, s ugy látszik, a verses hangzatosság soha sem is igényel többet, mint, hogy a sorok vég kihangzásai találkozzanak egymással. Nálunk is, miként az eddig mutatott példák mind bizonyitják, általános divatban csak a sorvégek összerimelése van. Lehet azonban a sor kezdetét is összerimelni ugyanazon sor közepe vagy végével, vagy a következő sor kezdetével; olykor egy sor közepe rímlik a következő sor közepével vagy ugyanazon sor végével; szóval, itt ismét a legkülönfélébb változatok fordulhatnak elő. Ezek azonban ke-

Digitized by Google

véssé emelik a hangzatosságot s ha nem korlátozzák a gondolatok fesztelen kifejezését, akkor csak a szerző rendkivüli ügyességét tanusitják. Legszebb, s a hangzatosságot valóban emelő ezen változatok között az, midőn minden sor vége a következő sor kezdetével képez rímet, p. o.

— Ne gondolj veszteségre!
Elvégre révbe ér a hányt hajó;
S ha jó a czél, mit feltüzél magadnak;
Akadnak akkor biztos eszközök . . . .

181. §. Végezetül — a rímes versek szépségére nézve — ne feledjük Boileau szabályát, bármi csekélynek lássék is az, hogy t. i. a rím azon szavát, mely a főértelmet hordozza s melynek akkor is, ha nem rímben irnánk, ott kellene állni, a második (vagy ha több mint két rím van, az utolsó) helyen alkalmazzuk, s ne az első rímhez keressünk másodikat, de a másodikhoz elsőt.

182. §. És ezzel befejeztük verstanunk első, legfontosabb részét, mely a verses hangzatosság elemeit — a mértéket s a rímet — tárgyalta; s most átmegyünk már a második részhez, mely egész versalakokról szól és alkalmazott verstannak is szokott neveztetni. Ennek alapját az elemtan megvetvén, nem kell azt oly bőven tárgyalnunk, mint eddigi feladványainkat.

Digitized by Google

MÁSODIK RÉSZ.

A vers alakjairól.

183. §. A sorok, melyekből valamely verses mű áll, (ugy mértékök, mint rímeik szerint) vagy megszakitás nélkül folynak egymás után, vagy külön-külön szakaszokra oszolnak, melyek ismét egymás közt vagy egyenlők, vagy — mi ritkább — különbözők. Midőn tehát a versalakokról szólani akarunk, először is meg kell különböztetnünk egymástól az egyfolyamuakat és a szakosakat.

184. §. A versek alakjairól szóló nyelvészek ugyan többnyire régibb és ujabb versalakokat szoktak egymástól megkülönböztetni; minthogy azonban a soroknak vagy szakadatlan s el nem különzött folyamata, vagy pedig egyes, önálló és rendszeres csoportokra oszlásuk a vers egész alakjára nézve leglényegesebben jellemző: mi a verseket szaktalan és szakos versekre osztjuk, s mind ezek, mind amazok között megkülönböztetendjük a régieknél divatos idomokat az ujabbkoriaktól.

Első szakasz.

Szaktalan versek.

185. §. Azon versek, melyek nem oszlanak szakokra, leginkább alkalmasak hosszabb elbeszélések, tárgyalások és beszélgetések előadására, melyek részleteit nem lehet az

Digitized by Google

anyag feláldozása nélkül előleg kiszabott s kivált egyenlő csoportokban elkülöníteni s mely akkor legszebb, ha fesztelen folyamatosságában egyetlen, osztatlan egészet képez. Ezért szeretik a szaktalan verset különösen a költői beszélyek és levelek, hős- és tanköltemények, végre a szinművek irói. De a legrövidebb versek is, a villanykák (mert ezek ismét rövidségöknél fogva nem igen oszthatók szakokra) többnyire szaktalanok.

186. §. A régiek leginkább a szabadabb hatos menőt és az ugynevezett hősi hatost használták szakatlan versek irására, amazt szinművekben, ezt hős- és tanköltemények ben s villanykákban, (hanem ez utóbbiakban az ötös lejtit és a sánta verset vagy skazont is). Ujabb költőink a magyarban is a hősi hatost honositák meg hőskölteményekre nézve; s ezen fenséges alak, mely egyszersmind legkevésbbé lehet egyhanguvá, nálunk nagy tökélyre fejlett. — A németek és magyarok, Shakespeare példája után, szinművekben ötös menőket szoktak használni, melyek azonban hatodfelesekkel igen szépen váltakoznak. Hasonló sorokban irvák a legszebb költői levelek is, melyekkel ujabb költészetünk méltán dicsekszik. A spanyol szinműben négyes lejti sorok uralkodnak, fel-felváltva olykor negyedfelessel.

187. §. Ritkábbak a szakokra nem osztott versek közt azok, melyek egyszersmind rimesek; és pedig legritkábbak a magyar költészetben. Költői beszélyek, mesék, villanykák, sőt olykor költői levelek és értekezések irására a francziák, angolok és németek igen jó sikerrel használnak menő sorokat, melyeknek hossza az iró kénye szerint változik (hetedfelestől kettes-, sőt egyesig) s melyek majd közvetlenül egymásra következnek, majd egy vagy több sor által elválasztvák egymástól. Lafontaine meséi legjobb például szolgálnak e fesztelen és kellemes alakra.

Digitized by Google

Második szakasz.

Szakos versek.

188.§. A szakos versek között legegyszerüebbek azok, melyeknek egyes szakai (strophái) két-két sorból állanak, — s ezek, és a négy soros szakuak egyszersmind leghasználatosabbak is, mig a három, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz stb. sorból álló szakok ritkábban fordulnak elő. A verses szakok egyébiránt, melyek részint már a régieknél voltak divatban, részint az ujabb europai nemzetek költészetében létrejöttek, oly rendkivüli sok- és különféleséget mutatnak, hogy itt csak a főbbeket s ezek közől is kivált a magyar költészetben is meghonosultakat sorolhatjuk elő.

189.§. Mielőtt azonban átmennénk az egyes szakok elősorolásához, meg kell emlitenünk azon szabályt, mely kivánja, hogy minden egyes szak befejezett értelmű mondatot képezzen, s igy a szak vége irályi nyugpontul is szolgáljon. Ezért még nem szükséges, hogy a szak épen ponttal végződjék; de mindig ugy kell mégis végződnie, hogy utána — értelmi zavar vagy hiány nélkül — kissé megállapodni lehessen. Következik e szabályból, hogy igen roszul hangzik, ha valamely szak eleje a megelőző, vége pedig a következő szakhoz nyuljék át a kifejezendő értelem tekintetéből. Azon legyünk tehát, hogy minden verses szak egy-egy egészet képezzen magában.

190.§. Szintén a szakok egyenkinti elsorolása előtt kell még emlitést tennünk az ugynevezett refrainről, melyet magyarul ismétletnek mondhatunk. Az ismétlet, mely — ugy látszik — Europa éjszaki népeitől ment át az ujabbkori lantos költészetbe, mely azonban a magyar danában eredetileg is kifejlődött, lehet kétféle: vagy 1) felkiáltás, rivallat, mely minden szak valamelyik sorához — rendesen az utolsóhoz — csatlakozik, akár

Digitized by Google

pusztán a dallam, a zenei esés befejezése, kikerekítése végett, akár mint a költeményben uralkodó fő képzet ismételése (pusztán dallami ismétletek a magyar népdalban, a fő képzet ismétletes feltüntetései különösen a svéd, skót elbeszélő versekben fordulnak elő); vagy 2) a szaknak végsora, mely ugy mértékre, mint rimre nézve a szakba be van osztva s minden következő szak vég sorában vagy épen ugy, vagy csekély változtatással ismét előfordul. (Ily utóbbi nemű refrainek alkalmazásában különösen Béranger kitünő.)

191. §. Lássuk már most a nevezetesb szakokat, kezdve a két sorostól.

192. §. A két soros szakok között legnevezetesebbek:

a) A görög és latin nyelvből átvett párvers (distichon), melynek első sora hősi hatos, másodika pedig a hősi hatos előrészéből fejlődött ötös. Példa (Kölcseytől):

Négy szócskát üzenek; vésd jól kebeledbe, s fiadnak
Hagyd örökül, ha kihúnysz: a haza minden előtt.

b) Az ugynevezett alexandrin vagy sándoros vers: egymással rímelt kétkét hatos vagy kétkét hetedfeles menő (ha hatos, ugy férfi, — ha hetedfeles, akkor női rímmel). Szabálya, hogy ha az első szak hatos menőkből állott, a második álljon hetedfelesekből, a harmadik ismét hatosokból, és igy tovább, mindig váltogatva. Tiszta alakjában e szak nálunk igen ritka; például szolgálhatnak reá nézve Daykának feljebb (a 41. lapon) közlött sorai. Sormetszetét, mely a 3-dik láb után esik, Chenier a franciáknál mozgóvá tette ugyan, de az mindamellett megtartá természetes közép helyét.

c) A hetes menők, melyek a negyedik láb után következő sormetszetnél fogva rendszerint négy sorban szoktak iratni. Férfi rím. Igen divátos versalak a magyar költészetben. Példa a „Szózat" Vörösmartytól.

d) Hetedfeles menők, melyeknek csonkalába nem a sor végén, de közepén (a harmadik láb után) követke-

Digitized by Google

zik és sormetszetet képez. Férfi rím. Gyakran ez alak is négy sorban iratik. Számos példa Garaynál.

e) Hatos menők, melyek szintén többnyire négy sorra darabolva iratnak. Igen használatos alak. Férfirim.

f) Nyolczadfeles lejtik, sormetszettel a negyedik láb után. A rómaiaknál — természetesen rímek nélkül — Catullus is használta. Hasonlag négy sorban szoktak iratni. Férfirím.

g) Hatodfeles lejtik, sormetszettel a negyedik láb után. Férfirím.

h) Tizenkét tagu sorok, lejti jellemmel, az ugynevezett magyar alexandrin, sormetszettel vagy a negyedik és nyolczadik, vagy a hatodik tag után. Az utóbbi esetben gyakran négy sorra válnak el. Többnyire két tagu magyar rím.

i) A feljebb közlött magyar danák közöl az 1., 2., 3., 10., 11-dik számok alatti képletek két soros szakokat adnának, ha nem volna szokásban ezeknek egyes sorait kétfelé választani s egymással rímelni, mikor aztán négy soros szakok válnak belőlök. Két soros szakokat adhatnak azonban a 4—9., továbbá a 16., 17., 20. és 22-dik számu képletek. Magyar rím.

193.§. A három soros szakok, melyeknek Horácznál több példáját találni, a magyar költészetben igen ritkák s ugyszólván csak akkor fordulnak elő, midőn a harmadik sort felkiáltás képezi, p. o. az egri népdalban:

Tul a Tiszán a berekben
Rózsa terem a kenderben —
Haj rá haj!

Legszebb alakját a három soros szaknak találjuk a terzinában, mely megérdemelné, hogy a magyar költészetben is otthonossá váljék. A terzina sorai (miként ez alak a német költészetbe átment s a magyarban is legczélszerűbben alkalmazható volna) váltakozva ötös és hatodfeles menők; az első sorral a harmadik rímeltetik,

Digitized by Google

a második sorral a következő szak első és harmadik sorai, s így tovább. Nehogy az utolsó szak második sora rímtelen maradjon, záradékul ahhoz egy negyedik sor csatoltatik. A rímek tehát a terzinákban így folynak egymás után: **aba, bcb, cdc, ded, e**, stb. Ha az első sor ötös menő s következőleg firímű, a páratlan számu sorok mind hasonlókép ötös menők s firímüek, a páros számuak pedig mind hatodfeles menők és nőrímüek lesznek; és megforditva. A terzinákban irt költeménynél, hol a szakok egymásba lánczolódnak, nem alkalmazhatni azon szabályt, hogy a szakok egyenkint befejezett mondatokat képezzenek s nyugpontot adjanak; ezért a terzinákban irt költemény — egész öntetére nézve — legközelebb áll a szaktalanokhoz, bár szorosan meghatározott alakja és háromszoros rímei rendkivüli nyelvismeretet s nyelvkezelési ügyességet igényelnek a költőtől. Dante isteni szinjátéka terzinákban van irva. A németek között Chamisso szerette használni ez alakot. Álljanak itt példaképen a következő sorok:

Négy csalfa csábitó lányt ismerek, a
Kiket megannyi fényes istennőnek b
Hirdetnek a balvélő emberek: a
Szemfényvesztők gyanánt, mosolygva jőnek, b
Igérve mérhetetlen kincs-eget c
Az őket vak hűséggel követőnek; b
S habár a kincs, mit ajkok emleget, c
Csak olthatatlan szomjat rejt magába, d
Mégis tolongva gyűl hátok megett e
Az árnyüző sok milliónyi kába .... d

Van az olaszoknak, különösen rómaiaknak egy versfajok is, a ritornell, mely egyetlen terzinából áll. Ebben az első sorral, melynek szabály szerint csak virág vagy növény nevét kell magában foglalnia, a harmadik sor teljes rímet, a másod k pedig magánhangzós rímet (assonantiát) képez.

Digitized by Google

194. §. A négy soros szakokat illetőleg, ezek minden nyelvű irodalmakban, s a magyar népköltészetben is, a leggyakoriabbak, és többnyire — habár nem is mindig — a két soros szakok kettőzetéből erednek.

Az ujabb kori négy soros szakokat, bár azok mértékökre nézve is számtalan különféleséget mutatnak, a rímek váltakozása szerint legczélszerűbben osztályozhatjuk. Lehet névszerint ezen szakokban a rím v. egy egy- vagy kétféle. Az egyféle rím előfordulhat a szak mindnégy sorában (**aaaa**), s ily szakokat, melyek azonban kellemetlen egyhanguságot eredményeznek, találunk többek közt Zrinyi, Gyöngyösi, Gvadányi munkáiban; vagy előfordul az a szaknak csak három, vagy — mi gyakoribb — csak két sorában. Ha három sorban fordul elő, akkor következő képletek alakulhatnak [1]: **xaaa, aaax, axaa, aaxa**. Légszebb a két utóbbi. Ha a rím csak két sorban fordul elő, akkor a rímelt sorok rendszerint a második és negyedik, rímtelenek pedig az első és harmadik (**xaxa**). — Leggyakoriabbak azonban, s ugy könnyüségre mint hangzatosságra nézve legajánlatosabbak azon szakok, melyek kétféle rímmel birnak; s ekkor következő képletek lehetők: **aabb, abab, abba.** A magyar népköltészetben az első képlet (**aabb**) legdivatosabb.

Az ó kori négysoros szakok közől kettő honosult meg leginkább a magyar költészetben: a szapphói és az alkajoszi. A szapphói szak áll három kisebb szapphói s egy adószini sorból. Az alkajoszi szak alkatrészei: két alkajoszi sor; egy ötödfeles menő sor, melynek azonban harmadik lába mindenkor lépő [2]; s pinda-

---

[1]) A rímetlen sort x betűvel jelöljük.

[2]) Ezen sor elő része ugy tekinthető, mint a megelőző két alkajoszi sor előrészének ismétlése (⏑ — | ⏑ — —), s ekkor mondhatjuk azt váltakozó sornak, melynek első fele harmadfeles menő, második fele pedig kettős lejti.

Digitized by Google

roszféle lengedi sor (két lengedi s két lejti lábból álló.) Az alkajoszi szaknak egyik módosulata, midőn a második sor aszklepiadeszi. Mindezen alakokra gyönyörü példányokat szolgáltat Berzsenyi. (Jámborság s középszer — Nagy Pálhoz — A magyarokhoz — Fohászkodás — Szilágyi 1458-ban — Hymnusz Kesztheli isteneihez.)

195. §. Az öt soros szakok a ritkábbak közé tartoznak ugyan, de azért előfordulnak mind mű- mind népköltészetünkben; az utóbbiban az ötödik sor többnyire mint rimtelen záradéka a dallamnak lép fel, s lehet vagy a negyedik sornak (olykor csak e sor néhány szavának) puszta ismétlése, vagy pedig uj sor, mely ismét mértéke minő- és mennyiségére nézve vagy egyez vagy nem a többi sorok mértékével. Különben általánosan jellemző a magyar népdalokra nézve, hogy a szakok sorai rendszerint egyenlő hosszuak, s igy az utána vetett toldat inkább a dallamot, mint a verset szokta módositani. A vers is módosul azonban, ha e toldat nem puszta ismétlés vagy felkiáltás, mint p. o. a „Káka tövin" és „Bús az idő" czimü danákban. [1]

---

[1]) Az előbbinek teljes képlete :

a — ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ —
a — ⏑ ⏑ — | ⏑ — — ⏑
b — ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ —
b — ⏑ ⏑ — | ⏑ — — ⏑
x ⏑ — ⏑

A másodiké pedig :

a — ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑
a — ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑
b — ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ —
b — ⏑ ⏑ — | — ⏑ ⏑ —
x ⏑ — ⏑

Digitized by Google

A rímek elosztása öt soros szakokban már igen nagy változatra képes. Lehet a rím itt is vagy egyféle, midőn aztán rímetlen sorok is közbejönnek (p. o. **xaxaa**, **axaxa**, stb.); vagy kétféle. Ez utóbbi esetben egy sor szintén rímtelen maradhat (p. o. **aaxbb**); de szebb, ha minden sor rímes (p. o. **ababb**, vagy **aabab**, vagy **aabba**, stb.). Például szolgálhatnak az **ababb** képletre Kölcsey sorai:

Éltünk rögös határain **a**
Két geniusz vezet, **b**
S felleg borulván utain **a**
Nyujt mindenik kezet: **b**
Remény s emlékezet. **b**

196.§. A hat soros szakok még nagyobb változatosságot mutatnak; leghasználatosabb képletei, háromféle rímmel: **aabccb**, és **ababcc**. Az utóbbi képlet szerint van alkotva a „Bécs várostól" czimű dal, talán az egyetlen hat soros szakú a magyar népdalok között.

Lehetnek a hat soros szakok kétféle ríműek is, és az ilyeneknek legszokottabb alakja: **ababab**.

197 §. Hét soros szakok igen ritkák; ily szak példáját azonban közli Fogarasi a magyar népköltészetből, feljebb idézett munkája 378-dik lapján a 20. szám alatt. [1])

198.§. A nyolcz soros szakok ismét a használatosabbak

---

[1]) Képlete a következő:

x — ⏑ — | ⏑ — — ⏑
a ⏑ — | ⏑ — ⏑
x ⏑ — — | ⏑ — ⏑
a ⏑ — | ⏑ — ⏑
b — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑
b — ⏑ ⏑ — | ⏑ — ⏑
x — ⏑ ⏑ — | ⏑

Ha minden rímetlen sort kerülni akarunk, a rímek sora ez lehetne: **ababccb**.

Digitized by Google

közé tartoznak, s ezek közől nálunk Kisfaludy Sándor különösen két alakot szeretett használni: **ababcdcd** (vagy **xaxaxbxb**) és **ababccdd** (vagy **xaxabbcc**). Arany is nyolcz soros szakokat használ költői beszélyében, közvetlenül egymásra következő rímekkel (**aabbccdd.**)

Részletesb magyarázat helyett álljanak itt a példák.

a) Kisfaludy Sándortól az első képlet szerint (**ababcdcd.**)

Dicső ember, valóban nagy!
Élni fogsz, míg ember él;
De bármi nagy, alatt'm vagy,
Szivem veled nem cserél!
Egyetlenegy boldog napom
(Pedig mennyit ád az ég!)
Sokkal többet és jobbat nyom,
Mint az olyan dicsőség.

b) Kisfaludy Sándortól, a második képlet szerint (**ababccdd**):

Ész, tudomány és bölcseség
(Ha csak a sziv lángjában
Föl nem olvad) örökös jég,
Fázunk száraz fagyában:
Csak oly örőm virágzatja,
Melynek ezüst rajzolatja
Az ablaknak tükrében
Csillog a fagy mérgében.

c) Aranytól (**aabbccdd**):

Ösztövér kutágas, hórihorgas gémmel
Mélyen néz a kutba s benne vizet kémel:
Óriás szunyognak képzelné valaki,
Mely az öreg földnek vérit most szíja ki.
Válunál az ökrök szomjasan delelnek,
Bőgölyök hadával háborura kelnek:
De felült Laczkó a béresek nyakára,
Nincs ki vizet merjen hosszu csatornára.

Mind e két költő nyolcz soros szakaiban, mint a pél-

Digitized by Google

dákból kitünik, négyféle a rím (Kisfaludynál azonban lehet három-, sőt kétféle is). — Háromféle rím fordul elő a stanzában (olasz nyolczas, ottave rime), mely legnevezetesebb a nyolcz soros szakok közt s melynek rímképlete: **ababábcc**. Eredetileg az olasz nyolczas csupa nőrímmel bir, mint p. o. a spanyol népdalból vett következő szak (lejti eséssel):

Föl nem kelti harczok álomképe,
Legfelebb kis szomjazó magzatja;
Mint örül, ha keblet nyujt elébe,
S elringatja, midőn megszoptatta!
Néki a világ van helységébe,
S kicsin szalmafödélnek alatta
Nem is gondol arany palotára,
Mert nem arany a szerencse ára.

A németek és magyarok azonban nő- és firímeket váltogatnak, mértékre nézve pedig hatodfeles és ötös menőket használnak. Igy Kisfaludy Károly:

Mint a szirt, megviván a vész dühével,
Elzúzza óczeán dagályait:
A férfi ércz pajzsként erős mellével
Enyelgi a sors csapdozásait.
Épit, munkál, gyüjt, koczkáz életével
S a közjóért áldozza napjait;
Szép hölgyén, magzatin s baráti szíven
Függ boldogsága s léti czélja híven.

Az olasz nyolczas módosulata a szicziliai stanza kétféle rímmel (**abababab**), mely nálunk nem használatos. Nyolcz soros szakok különben előfordulnak népköltészetünkben is, és pedig nem csupán mint négysorosak kettőzetei.

199. §. A kilencz soros szakok közől Spenser stanzáját csak azért említjük meg, mert ezt Byron előszeretettel használta. Rímkép lete: **ababbcbcc**. — Utolsó sora mindig hosszabb az előbbieknél. Magyarban nem használatos.

Digitized by Google

200. §. Mellőzvén a hasonlókép nem használatos tiz és tizenegy soros szakokat, végezetül még a tizenkét sorosról akarunk megemlékezni.

A tizenkét soros szaknak azon alakja — mely alkotója Kisfaludy Sándor „Himfi"-je után Himfiversnek mondatik — következő rímképletü : **ababcdcdeeff** (vagy **(xaxaxbxbcdd)**. Például :

Magasb elmék, mélyebb szívek ,
Jaj tinektek a földön !
Az ily tökély, bár nagy érdem ,
Boldog itt még ritkán lön.
Csak a könnyü s középszerü
Díszlik itt a nap alatt ;
Szerencsétlen, a mi ennek
Keskeny körén túl haladt.
Mikor ilyet teremt az ég —
„Eredj" — mondja — „légy dicsőség !
Légy czimere nemednek
És ostora keblednek !"

A népdalok között tizenkét soros szakokkal bir a Fogarasi feljebb idézett munkájában (a 377. lapon 18. sz. a.) található dal, melynek rímképlete : **aabccbddeffe**.

201. §. A versek szakairól szóló tanhoz tartozik egyes oly versezetek felemlitése is, melyeknek bizonyos szigoruan meghatározott külső alak lényegökhöz tartozik. Ily versezetek többek között, a már feljebb érintett ritornellen kivül, a madrigal, rondeau, triolet, canzone, cancion, szesztina, glossza, szonett és gazél. Mint a nevek is mutatják, idegen versalakok mind, melyek közöl a magyar költészetben még leginkább a szonett, bár ez is gyéren, fordul elő ; s költőink részéről jó tapintatot tanusit, hogy tartózkodtak a szellem költői nyilatkozatait — a mérték és rim igényelte idomokon felül — még egyéb korlátok közé is szoritani, melyek igen alkalmasak a költés művészetét puszta mesterséggé, a lelkes

Digitized by Google

alkotást üres játszássá aljasitani. Gyakorlásul azonban a legszigorubb idomokat leginkább ajánlhatjuk a költőnek : mert míg egy részről a valóban költői lelket semmi gépleges foglalatosság meg nem zsibbaszthatja, más részről a nyelv kezelésére nézve épen az által vivhatjuk ki magunknak a legmüvészetiebb szabadságot, ha magunkat annak kezelésében a legnagyobb kényszerüségnek is alávetni megtanultuk.

202.§. Megemlékezünk ennélfogva e helyt — habár csak röviden is — a feljebb nevezett vers-alakokról, jóllehet azok nagyobb részének elterjedését költészetünkben legkevésbbé sem tartjuk ohajtandónak. Legtöbb mübecscsel birnak ezek között a szonett (hangzatka), glossza és gazél.

203.§. A déleuropai eredetü szonett vagy hangzatka, melynek egyetlen fő gondolatot kell kifejeznie, tizennégy sorból áll, melyek rendszerint ötös és hatodfeles menők, s melyek két négysoros (quadernari) és ugyanannyi háromsoros (terzine) szakot képeznek. Az első két szakban kétféle rim uralkodik, még pedig szabály szerint ily képletü : **abbaabba**. (Használatosak azonban ily képletek is : **abababab, ababbaba, ababbaab**.) Az utóbbi két szakban is kétféle rimnek kell szabály szerint uralkodni (**ababab**, vagy **abaaba**, vagy **abbbaa**); de itt a költő engedhet magának háromféle rimet is (**abcabc, abcbca, abccba, abcbac, abbacc, ababcc, aabbcc**, s egyebek). Hangzatkákat Kazinczy, Szemere Pál és Császár irtak legjobb sikerrel. — Hangzatka füzér, mennyiségtanilag kifejezve, kétszer hatványozott hangzatka, azaz, tizennégy önálló hangzatka, melyek elsejének utolsó sora egyszersmind a másodiknak első sorát, a másodiknak utolsó sora a harmadiknak első sorát, és igy tovább, képezi, mig a tizennegyedik hangzatkának utolsó sora ismét egy az elsőnek első sorával. Ezen első és utolsó sorok együtt szintén önálló hangzatkát

Digitized by Google

kénytelenek képezni, mely — mint tizenötödik — az egész füzér befejezését, a megelőzött tizennégy hangzatkában uralkodó gondolatok összletét képezi és mesterhangzatkának neveztetik. Hangzatkafüzért magyar költőtől még nem birunk.

204. §. A spanyol glossza tárgyaul mindig más költeményből átvett vers-szak szolgál, s e szak egyes sorait kell a glosszában költőileg magyarázni. A glossza mindig annyi szakból áll, a hány sora van az átvett idegen vers-szaknak; s a glossza mindegyik szaka az átvett versszak egy egy sorával végződik.

205. §. A persa eredetü gazél 7—17 sorból álló költemény melynek első sorával a második, negyedik, hatodik s így tovább a páros számu sorok rímelnek. Valamennyi sornak egyenlő hosszaságunak kell lenni. Az utolsó vagy utolsó-előtti sorba a költő elmésen befüzi saját nevét. Igen kellemes és eléggé szabad vers-alak, mely ohajtandó, hogy a magyar költészetben is meghonosuljon.

206. §. A többi, feljebb nevezett vers alakok csekélyebb értékűek. — Az olasz madrigal vagy pásztorvers 6—11 sorból álló dalocska, melyben két-, legfeljebb háromféle rímnek kell előfordulni. — A franczia rondeau vagy körvers 12—14 sorból áll, kétféle rímmel; az első sor kezdőszavainak kétszer kell ismételtetniök, t. i. a negyedik s az utolsó sor után. — A triolet kétféle rímmel biró, 8 soros vers, melyben ugyanazon sornak háromszor kell előfordulni, — s ezen azonos sorok az első, a negyedik és a hetedik. — A provencei költőktől alkotott s különösen Petrarca által mivelt canzone alagyás költemény, mely idomilag abban különbözik lényegesen más költeményektől, hogy végszaka (a bucsu) rövidebb a többi szakoknál, melyeknek egymás között mind sorszámra nézve, mind pedig mérték és rím-osztás tekintetében egyenlőknek kell lenni; egyéb-

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY
Google

iránt a sorok számának, a mértéknek s a rimosztásnak előleges meghatározása a szerző tetszésétől függ. — A spanyol cancion három szakból áll, melyeknek mindegyike négy soros; a két utóbbi szak az elsőnek magyarázatát képezi, s az utolsó szak sorainak végszavában az első szak sorainak végszava ismételtetik. Ezen alakra példát néhány magyarra fordított spanyol dana szolgáltat. — A szesztina egyféle mértékű, de rímtelen hat szakból áll, melyeknek mindegyike hat soros; szabálya az, hogy az első szak sorainak végszava minden következő szak sorvégén ismételtessék, még pedig — az illető szavakat betűkkel jelölve — ily rendben: 1) **abcdef**, 2) **fabcde**, 3) **efabcd** 4) **defabc**, 5) **cdefab**, 6) **bcdefa**. Befejezését egy három soros szak képezi, melyben e szavak ismét előfordulnak, még pedig: az első sor közepén **a**, végén **b**, a második sor közepén **c**, végén **d**, a harmadik sor közepén **e**, végén **f**.

207.§.Rokonok ezen mesterkélt versekkel, melyekben máris vajmi nehéz megőrizni a költői tartalmat, az ugynevezett versjátékok, melyek közöl némi szépészeti értékkel legfeljebb a verses talányok (betű, tag- és szórejtvények) birhatnak, — ezek is csak akkor, ha valódi költő tollából erednek.

208.§.Külső szépséget is igen ritkán, de belsőt még ritkábban tüntetnek fel a többnyire hiú időtöltés szülte mesterségesnél mesterségesebb versek, melyek rendesen oly időszakában valamely irodalomnak szoktak támadni, midőn a tiszta lelki forrás kiapadt s a vásottság megölte az izlést. A hanyatlás ezen idejében nem az kell többé, a mi valóban szép, de az, a mi nehéz; a művészetinek helyét a mesterséges foglalja el, és puszta virtuositás pótolja a genialitást, — mig végre az elfajulás a művészet minden ágaiban annyira terjed, hogy a műalakzatok egészen kivetkeznek költői tartalmukból s nem eszmét érzékitnek többé, hanem egyenesen csak érzéki

Digitized by Google

ingerlés eszközeivé aljasodnak. Az egészséges érzelmet érzelgés, a valóság jelentékével és eszmei belsővel biró képzelmet képzelgés, a fenséget dagály, a kellemet külső czifraság és cziczoma váltják fel, s a mű utoljára ugy kiüresedik, hogy a tartalom mivolta már nem is jó számitásba s egyedül a technikai ügyesség lesz uralkodóvá. Ilyenkor történik: hogy tudós értekezések is versben iratnak; hogy a rím nélküli mértékes sorok rímeltetnek (mintha szobrot festenének be) s a hires leoninusok előállanak; hogy viszhanggal ellátott versek gyártatnak (echo); hogy sorok készittetnek nagy fejtöréssel, melyeket vagy betűn-, vagy szavanként visszafelé is olvashatni, vagy melyekben valamennyi betü vagy beszédrész előfordul, vagy melyeknek kezdő-betűi (olykor a sorok végső, sőt középső betűi is) együttvéve nevet, mondatot képeznek (acrostichon), vagy melyeknek egyes jelentékenyebb betűiből rajzképletek állanak elő (kereszt, csillag, lobor, pohár, köb, stb.); hogy verseket állitnak össze más költőknek ismeretes soraiból, vagy valamennyi versmértékes idomokból; hogy a szavakat tagonkinti növesztéssel vagy fogyasztással következtetik egymásra (versus scalares); hogy csupa hosszu vagy rövid szavakat függesztenek össze; hogy verseket faragnak, melyeknek római számokat jelelő betűi bizonyos kivánt évszámot adnak (chronostichon); sőt hogy, minden betünek számjelentést adván [1]), oly verset kerekitnek, mely szintén évszámot jelöljön (versus cabbalisticus); stb. stb.

209. §. Mindezek legfeljebb arra valók, hogy gyakorlatul szolgáljanak, ügyessé s teljes szabadsággal uralkodóvá tevén a költőt a nyelvnek minél könnyebb, minél sza-

---

[1]) A-tól i, j ig egyes számok (1—9), k-tól s-ig tizesek (10—90), t-től z ig százasok (100—500). Valami

Digitized by Google

batosb kezelésében. Minél jobban alá tudja vetni magát a költő az idomok szigorának, annál szabadabban alkothat, mert annál kevésbbé fogja őt korlátozni a nyelv kényszere, és ő annál biztosabban fogja gondolatának mindenkor megadhatni a legjobb, vagy mondjuk, az egyedül jó kifejezést.

---

210. §. Minél kevésbbé korlátoztatik tehát a költő a nyelv által, mely művészetének műszere, minél inkább hatalmában áll ezen oly hatalmas eszköz használata, szóval, minél szabadabban alkothat: annál kevésbbé fog szorulni arra, mit költői szabadságnak (licentia poetica) szokás nevezni, mit azonban inkább nevezhetnénk a szabadság ellenkezőjének, azaz költői (vagy jobban versirói) kényszerüségnek.

211. §. Az ugynevezett költő-szabadság rovata alá tartoznak először is mindazon kivételek, melyek már a versiráls szabályai mellett is előadattak; továbbá, és különösen pedig, azon csekélyebb eltérések a szabályoktól, azon kisebb jelentékü sértései a versidomnak, melyek akkor származnak, midőn gondolat és idom összeütközvén, a költő kénytelen — két rosz közül a kisebbet választva — az idomot gondolatának feláldozni.

212. §. Ebből következik, hogy a költői szabadság általá-

---

orosz-barát 1829-re készitett ily ármányverset; a benne kifejezett remény azonban nem teljesült s bizonyosan nem is fog teljesülni. Curiosum gyanánt ide tesszük:

„Constantinopolis Niclam superata tuebor."

Hasonló számitás szerint készült ármány-sor a magyar ötös is:

„Szájas gőgü urak védve megejtik a hont."

A római számbetükre alapitott évsorok gyakoriabbak s a magyarban is számosabban használtattak.

Digitized by Google

ban csak akkor menthető, ha a kifejezendő gondolat s a kifejező idom vagy a tisztán nyelvtani szabatosság és a hangzat csakugyan oly ellentétet képeznek egymással, hogy egyik a másikat kizárja. Ily költői szabadságnak azonban sohasem szabad megsértenie magát a nyelv szellemét, lényegét, törvényeit; — s a magyarban annál szükebb és korlátoltabb körü a költői szabadság, mert itt a nyelvnek könnyü kezelhetősége és nagy gazdagsága módot nyujt a költőnek csaknem minden nyelvbeli erőszak elkerülhetésére, s ezenkivül a nyelv szabályai oly határozottak és biztosak, hogy nem is igen türnek kivételt.

213.§. A mondottaknál fogva tehát nem szentelünk külön részt a költői szabadságról tárgyalásnak: s midőn e részben egyfelől utalunk az eddigi tárgyalás folytában több helyütt megemlitett, engedhető kivételekre; más felől csak egy két szabályt akarunk megérinteni, melyeket a költői szabadságnak alkalmazásba vételekor szem előtt kell tartani.

214.§. Főszabály minden esetre az, hogy a gondolatot és nyelvtani szabatosságot sohasem szabad feláldozni a hangzatosságnak; s midőn e két elem összeütközik, mindig az utóbbit kell az előbbieknek alárendelni.

215.§. A hangzatosság megóvása tekintetéből megengedvék némely toldások és kurtitások, ha ezek vagy a kiejtés szokására támaszkodnak, vagy legalább lényegökben nem sértik a nyelvtani szabályokat. Efféle toldások p. o. tégedet (téged helyett), a mely, a ki (mely, ki helyett), monddsza, addiglan, stb.; kurtitások pedig szerelm (szerelem helyett), móta (mióta helyett), vón (volna helyett), fejdelem, stb. A kurtitások közé tartozik a több mint egy tagból álló és mássalhangzón végződő melléknevek fokozásakor a kettős **bb** előtti magánhangzónak kihagyása, p. o. fényesb (fényesebb helyett). Itt azonban a jóhangzat sértése nélkül alig hagyhatni el a

Digitized by Google

magánhangzót más, mint kemény sziszegő (s vagy sz) után[1]), s ha például Virágnál „boldogb“ és „gazdagb“ szókat olvasunk, ezt már engedélyezetlen költői szabadságnak kell tekintenünk; mert tudva levő, hogy a magyar nyelv különösen a mássalhangzók összehalmozása körül igen kényes. — De mind a toldások, mind a kurtitásokban ovatosan járjunk el és tartsunk mértéket.

216. §. Harím és mérték találnak összeütközni, a gyengébbet kell az erősebbnek feláldozni; erős rím mellett elengedjük a csekély mértéki hibát, s viszont a szabatosan megtartott mérték mellett elnézhetővé lesz a gyengébb rím. Rímetlen versekben azonban lehetőleg gondosan kerülendő minden még oly csekély mértéki hiba is; sőt ily versekben a rímes összecsengést is kerülni kell, miért a rímeket nem használó nyelvekből átvett mértékek mindenkor rímek hozzátoldása nélkül alkalmazandók.

217. §. Rímes versekben, ha már kénytelenek vagyunk valamely rövid tag helyett hosszut tenni, igyekezzünk, hogy ezen tag inkább hangtorlat, mint nyujtott magán hangzó által legyen hosszuvá.

218. §. Valamely szó rövid végtagjának hoszu gyanánti használása legfeljebb metszetekben engedhető, mint p. o. a hősi hatosnak vagy ötösnek harmadik lába első tagjában. A népdalban mindenkor hosszunak vehető a sormetszetes tag, mert ez némileg ugy levén tekinthető, mint egész sornak vég tagja, ennélfogva közönyös mennyiségü.

219. §. Költői szabadságnál fogva érvényesitheti a hang-

---

[1]) Valamint az ugynevezett félhangzók közt a folyékonyak a megelőző, ugy a sziszegők az utánakövetkező mássalhangzónak kiejtését közvetitik és enyhitik.

Digitized by Google

suly is taghosszító befolyását, p. o. Vörösmarty főtidalában:

„A legelső magyar ember a király" —

vagy Berzsenyinél:

„Benned az emberiség ügye boszulva vagyon."

220. §. Különben az egyedül biztos vezér, ki a költőnek csalhatlanul megmutathassa, mit, hol és miképen szabad merészelnie, csak a helyes ízlés; ezt pedig ismét csak tanulmány, különösen pedig a művészet történelmének s a szépészetnek tanulmánya fejtheti ki még a leglángelműbb lélekben is. Való ugyan, hogy nem a szépészet alkotja a művészt, a költőt, hanem épen a művészetből vonatnak el a szépészet szabályai és tantételei (mert a szépészet csak a művészet fogalmát, kellékeit és czélját fejtegeti, miként mindezeket a művészetnek már kész példányaiból elvonhatni); sőt az is áll, hogy uj lángelme mindig ujra megtoldja, tágítja a szépészet körét, mint ujabb lények felfödöztetése a természetrajzt: — de épen ezért egy művésznek sem szabad nélkülöznie a szépészetet, mert csak igy lesz működésének biztos alapja, melyből kiindulva előre haladhat és valóban hóditólag léphet fel. Hiszen az emberiség történelmét is a nemzetek magok alkotják; s nem szükséges-e — épen a történelem helyes folytathatása végett — hogy a történelmet szorgosan tanulmányozzuk?

221. §. És ezennel megjelöltük egyszersmind az okvetlen átmenetet a verstantól a szépészethez, mely is a műnek nem külső, de belső idoma szépségét magyarázza, s melynek irányelvei kell hogy folytonosan visszahassanak a költőre, midőn eszméjét érzékitendő, a szépet szépen is kifejezni, a szép tartalmat szép alakban is feltüntetni akarja.

Digitized by Google

ÁTNÉZET.

Lap.

Bevezetés (1—44. §.) 1

Első rész. A vers elemeiről (45—182. §.) 14

I. szakasz. Mértéktan (49—146. §.) 15

1. A tagokról (58—82. §.) 18

2. A lábakról (83—95. §.) 25

3. A sorokról (96—146. §.) 31

II. szakasz. Rímtan (147—182. §.) 60

1. A mássalhangzós rímről (153—157. §.) 61

2. A magánhangzós rímről (158—160. §.) 62

3. A teljes rímről (161—182. §.) 63

Második rész. A vers alakjairól (183—209. §.) 70

I. szakasz. Szaktalan versek (185—187. §.) 70

II. szakasz. Szakos versek (188—209. §.) 72

A költői szabadságról (210—221. §.) 86

URALIC AND ALTAIC
LANGUAGE AND AREA CENTER
COLUMBIA UNIVERSITY

Digitized by Google

ap.

1
14
15
18
25
31
60
61
62
63
70
70
72
86

Digitized by Google

18/11 m$ 1.40

95

PRINTED
in
HUNGARY

Digitized by Google

895.26
G86

Digitized by Google